

Paralely v politickom vývoji spoločnosti v Rumunsku a v SR po r. 1992. („Šedá zóna demokracie“, teórie, genéza, etapy, aktéri, reakcie spoločnosti.)

Peter Kopecký

Univerzita Komenského

Fakulta sociálnych a ekonomických vied

Ústav európskych štúdií a medzinárodných vzťahov

Abstrakt

Štúdia vychádza z politologickej analýzy a z klasifikácie stupňa demokracie režimov, ktoré vznikli po páde železnej opony v strednej a juhovýchodnej Európy. Komparáciou spoločných problémov, najmä stranického klientelizmu v SR a Rumunsku sme chceli dať štúdiu väčšiu výpovednú a aktuálnejšiu spoločenskú hodnotu. V SR je téma stranického klientelizmu často zahmlievaná, v Rumunsku sme sa pri jej skúmaní mohli oprieť tak o personálne presuny medzi stranami ako aj o viac-menej známe lobistické javy. Samozrejme, popri teoretických analýzach a odhaľovaní javov z pozadia politických strán sa treba zamýšľať aj nad východiskami, ktoré by fenomén stranického klientelizmu eliminovali alebo redukovali. Preto sme popri príčinách klientelizmu a jeho hybných pákach v Rumunsku i v SR, načrtli aj spoločenské protimechanizmy. Budúcnosť majú zrejme občianske iniciatívy a prípadne i zmeny volebných systémov a ústav. V oboch krajinách dochádza aj k aktivizácii intelektuálov. Ich incentívnosť je dôležitá, lebo občania „zdola“ dostatočne nevyužívajú demokratické mechanizmy, ktoré im ústava, napríklad referendum, poskytuje. To platí najmä o SR. Problémom oboch krajín je aj ekonomická závislosť médií, ich odpolitizovanie a striktná kontrola činnosti tajných služieb. Vývoj si vyžiada aktérov, ktorých ambíciou bude načrtnuté problémy riešiť.

Kľúčové slová: Rumunsko, SR, paralely v politickom vývoji, 1993-1996, stranický klientelizmus, aktéri, riešenia

Teória a genéza pojmu

Rumunsko, tak ako aj Slovenská republika SR, boli po r. 1989 resp. po r. 1992 typickými krajinami prechádzajúcimi procesom tzv. demokratickej tranzície. Vývoj, ktorý v oboch krajinách po r. 1989 nasledoval, v teoretickej rovine predpokladal, že po určitom období, za súčinnosti demokratických inštitúcií a demokratických aktérov, prejdú k demokracii (Carothers 2002). Máme na mysli demokraciu, ktorá je porovnateľná s demokraciou v právnych štátoch a s rešpektovaním ľudskej dôstojnosti v západnej a severnej Európe. Po takmer dvoch desaťročiach musíme konštatovať, že ideálny vzor takej tranzície sa v ani jednej z týchto krajín nenaplnil. Zlyhanie teórie možno vysvetliť tým, že nepamätala dostatočne na spoločenské stereotypy, na (negatívny) ľudský faktor v prostredí politickej moci, na ostré konflikty hodnôt a záujmov, na časový a na doznievajúci geopolitický faktor, na neochotu prispôbiť sa nárokom novej doby (Staroňová 2000). Elektorát, najmä starší, zaťažený medzivojnou alebo komunistickou minulosťou bol totiž v oboch krajinách väčšou prekážkou politickej a spoločenskej tranzície ako ekonomická reforma samotná a implantácia nových ekonomických štruktúr (Informatívna správa z prieskumu verejnej mienky vlády SR 2000; Lazaroiu 2001). Do procesov demokratizácie na vnútropolitickú scénu vstupovali aj latentné alebo zdedené problémy spoluzitia so susednými krajinami, osobitne problémy etník. SR, Rumunsko a Maďarsko boli ukázkovým príkladom tohto javu, ak zostaneme len v rovine pochybných či účelových riešení a opatrení. Navyše, tranzícia k demokracii sa stala v SR oveľa komplikovanejšou po získaní samostatnosti. Riešili sa otázky súvisiace s novou ústavou, s novým administratívno – teritoriálnym usporiadaním atď. Zakladateľom a nositeľom štátnej suverenity sa stalo populistické hnutie, vedené autokratickou osobnosťou. Ekonomickými cieľmi hnutia sa o.i. stala stranická privatizácia, ideológiou hľadanie vnútorného a zahraničného nepriateľa štátu. V poslednom bode našli Rumunsko a SR po r.1992 niektoré spoločné súradnice.

Postkomunistické obdobie sa nieslo v ČSFR i v SR v znamení hladkej organizácie prvých slobodných a demokratických volieb. V Rumunsku boli prvé voľby poznačené demonstráciami a mítingami.¹ Opojenie z demokracie a zo slobodného výberu (nie zo slobodného návrhu) kandidátov dávali zabudnúť na životne dôležité reformné ekonomické kroky. SR nebola síce na delenie ČSFR ešte úplne organizačne a personálne pripravená, ale hegemonistické populistické

---

¹ Prvé slobodné voľby v Rumunsku boli 20. mája 1990. Volebná účasť zodpovedala dlhému pôstu demokracie, dosiahla 86,19 %. Front národnej spásy FNS, ktorý vytvorila Strana sociálnej demokracie Rumunska PDSR Iona Iliesca (spolu s Demokratickou stranou PD), ako jediná dobre etablovaná politická štruktúra, voľby so 66,31 % suverénne vyhral. V poslaneckej snemovni získal väčšinu, 263 kresiel. Opozícia namietala neregulárnosť volieb, kupovanie hlasov, z oboch strán sa porušovalo volebné moratórium atď. 1990 - Alegeri Parlamentare - Camera Deputatilor. Dostupné z <alegeri.resurse-pentru-democratie.org/cdep_1990.php>.

hnutie už vedelo, že po delení ČSFR príde na rad aj delenie „národného“ majetku. Aj z tohto dôvodu sa vytváral potrebný manévrovací politický priestor, legislatívne a právne vákuum pre vznik „šedej zóny demokracie“ (Carothers 2002, s. 8). „Šedá zóna demokracie“ je typická pre politické systémy s istými dominujúcimi príznakmi, „syndrómami“. Tieto syndrómy vyplývajú o.i. aj zo zdedených politických tradícií a zvyknú sa pri zmenách vlád stereotypne opakovať. „Jedným zo syndrémov je neúčinný (*feckless*) elitársky pluralizmus, (ďalej elitársky pluralizmus, pozn. autora). Krajiny, poznačené elitárskym pluralizmom, sa však tešia rozsiahlym občianskym slobodám, pravidelným slobodným voľbám a politickým alternatívam medzi rozdielnymi politickými zoskupeniami. Napriek týmto pozitívnym črtám, demokracia zostáva plytká a neprehľadná... Elity hlavných politických strán alebo zoskupení sú vnímané ako skorumpované, s úzkymi osobnými záujmami a sú neefektívne. Alternácia pri moci pripadá väčšine voličov ako vedenie krajiny z jedného problému do druhého. Elity z takmer všetkých hlavných politických strán sú považované za hlboko egoistické a nečestné. ... Verejnosť je z politikov sklamaná ... možno verí v demokratický ideál, ale je vyslovene nešťastná z politického života krajiny. ... Potom je politika zákonite považovaná za ošúchanú, skorumpovanú, s dominujúcimi netransparentnými elitami, ktoré neprinášajú krajine úžitok... A čo je najpodstatnejšie: štát zostáva slabý ... a ekonomická politika nevie riešiť chudobu“ (Carothers 2002, s.10). Tento charakteristický syndróm, s menšími rozdielmi, sa prejavuje takmer na všetkých politických scénach bývalých európskych socialistických krajín po r. 1989. Ak berieme do úvahy, v súvislosti s poslednou citovanou vetou, len Rumunsko a SR, rozdiel je azda len v tom, že štát v Rumunsku, slabý voči negatívnym spoločenským javom, je zároveň príliš centralizovaný a nevedie politiku, ktorá by výraznejšie riešila chudobu. Štát v SR je voči uvedeným javom tiež pomerne slabý, ale dochádza k decentralizácii štátnej a verejnej správy a chudoba nie je výrazným sociálnym problémom.² Sociálne postavenie občanov v SR súvisí nielen s reformami v r. 1998 - 2006, ale aj s rýchlou, čiastočne efektívnou, ale často i nekvalitnou straníckou privatizáciou po r. 1994; sociálne postavenie občanov v Rumunsku súvisí tak s dedičstvom totalitného režimu (splácanie dlhov krajiny spotrebným tovarom a potravinami, nespravodlivý dôchodkový systém, nedostatočná sociálna starostlivosť o opustené deti, vypuklejší rómsky problém ako v SR, zaostalý vidiek) ako aj s pomalšou privatizáciou.³

² Štatistickí experti s medzinárodnou praxou však poukazujú na niektoré relevantné parametre, ktoré potvrdzujú fenomén chudoby aj v SR. KABÁT, L. (2005): Dôchodková situácia domácností na Slovensku: dôchodková nerovnosť a problém chudoby. In: *Slovenská štatistika a demografia*, roč.15, č.1, ss. 70 – 89.

³ R. 1989 boli napríklad dôchodky roľníkov poľnohospodárskych družstiev okolo 150 lei, čiže okolo 175 Kčs. Na rozdiel od bývalej ČSSR, v Rumunsku viac prosperovali štátne majetky. Bolo to dané tým, že ich subvencoval štát a boli aj strediskami aplikovaného poľnohospodárskeho výskumu. Väčšina družstiev sa po r. 1989 rozpadla, živý i mŕtvy inventár sa chaoticky rozdelil alebo dokonca rozkradol. Pôdu identifikovaných vlastníkov odkupovali za zlomkovú hodnotu podnikateľa, ktorí ju neskôr ponúkli ako záruku na investičné pôžičky od zahraničných bánk.

V Rumunsku, po voľbách v máji 1990, za ľavicovej PDSR sa veľká privatizácia odkladala. Populisticky sa operovalo heslom „*nu ne vândem țara*“ krajinu si ne(vy)predáme a úmyselne sa volilo pomalšie tempo privatizácie. Tento postoj bol determinovaný viacerými faktormi. V Rumunsku bol v 90. rokoch menší balík prosperujúcich „ekonomických hroziakov“, ak si odmyslíme ropný, petrochemický, železiarsky priemysel a priemysel spracovania farebných kovov. Politici okolo Iona Iliesca (predseda PDSR; prezident Rumunska v r. 1990 - 1992, 1992 - 1996 a 2000 - 2004) aj on samotný sa obávali vysokej nezamestnanosti, vyplývajúcej z rýchlejšej privatizácie. Štát preto radšej udržiaval pri živote korporalizované štátne podniky s nadpolovičnou účasťou štátneho kapitálu, ale do ich riadenia a stratégie zväčša nezasahoval. Manažéri však neboli finančne zainteresovaní a podniky neboli tak rentabilné ako sa predpokladalo. Potenciálni stranícki privatizéri preto očakávali, že nerentabilné z nich sa v nasledujúcom období stabilizujú či zmodernizujú zo štátnych prostriedkov alebo zo zahraničných úverov. Rovnako však mohli aj skrachovať, čo vonkoncom nebolo neskôr, v menej významných podnikoch, zriedkavým javom. Obe varianty boli pre racionálne mysliacich podnikateľov výhodné; čas hral pre nich. Malú privatizáciu (podobnú kupónovej) spustila PDSR až rok pred voľbami, v r.1995. Týkala sa podnikov s minimálne 30% podielom štátneho kapitálu. Majetok týchto podnikov bol rozdelený na akcie, ktoré sa bezplatne previedli na zamestnancov alebo si ich za nominálnu hodnotu mohli kúpiť aj iní občania. Ani korporalizácia, ani tzv. malá privatizácia nepriniesli želaný efekt a ani podnikoví manažéri, ani zamestnanci ani radoví občania z nej nemali zisk porovnateľný s občanmi ČSFR a SR.

Prvá vlna kupónovej privatizácie v ČSFR vyvolala v občanoch jednak súťaživosť a zárodoky podnikateľského myslenia (napriek známym zneužívateľom) a jednak bolo v hre viac lákavejších a prosperujúcich podnikov. Stranícki privatizéri HZDS si to veľmi dobre uvedomovali a ich politické hnutie v rokoch 1992-1993 volilo dočasnú, premyslenú mediálnu ekonomickú hru. Ekonomické reformy boli buď zjednodušované, aby ju myslenie voliča ľahšie prijalo alebo spomaľované či zmäkčované. Argumentovalo sa zdanlivo dôveryhodnými dôvodmi: SR je špecifická krajina, reformy sa nesmú presadzovať tak tvrdo ako v ČR, v ktorej zostalo viac efektívnejšieho technologického potenciálu, menej podnikov ťažkého priemyslu atď. Hnutie malo vo svojom strede navonok dôveryhodných ekonomických analytikov, ktorí pôsobili za Dubčekovej éry resp. za totalitného režimu boli marginalizovaní. Títo heroldi vlastne vytvárali, možno nevedome, priestor a čas na prípravu straníckej privatizácie, na neliberálnu ekonomiu a na centralistické riadenie bánk. Spoločné pre ekonomiky oboch krajín bolo po r. 1993 umelé udržiavanie kurzu dolára a financovanie krachujúcich podnikov bankami, ktoré v dôsledku

toho neskôr tiež skrachovali.⁴ Bežným a čiastočne i spoločným fenoménom v oboch krajinách bolo neuhrádzanie splátok voči FNM stranickými privatizérmi (najmä v SR), polozákonné pôsobenie nebankových subjektov, aféry s deblokáciami zahraničných aktív bývalého režimu, aféry so štátnymi financiami.⁵ V SR sa vybrané podniky predávali pod cenu, takže sa možno dôvodne domnievať, že za nízkou cenou sa skrývali provízie alebo osobné záujmy. Takáto domnienka platí napríklad pre slovenský tabakový priemysel a pre slovenskú rafinériu. Popri hlavnom populistickom politickom hnutí sa na privatizácii v menšej miere zúčastnili aj koalíčne kruhy. Aj keď vzniklo isté množstvo fungujúcich a úspešných podnikov, životaschopná, rozsiahla, domáca kapitálotvorná vrstva sa nezrodila.⁶ Konečným efektom napokon bolo, že v SR sa za panovania HZDS zrodil „klientelistický kapitalizmus“. (Mikloš 2000, s.5)

V Rumunsku sa za PDSR skrývala silná, dokonca plošná politická klientela takmer vo všetkých župách. Mala veľmi silný vplyv najmä na vidiecke obyvateľstvo, využívala osvedčenú metódu cukru a biča, najmä pred voľbami. Klientelu tvorili bývalé komunistické špičky, druhý sled Ceaušescovej politickej garnitúry, regionálne, župné a miestne podnikateľské štruktúry napojené na bývalú *Securitate* atď.⁷ Privatizácia vo veľkom sa však z horeuvedených dôvodov odkladala. V apríli 1997 ju síce pravicová Konvencia urýchlila, keď parlament schválil zákon o privatizácii šiestich najväčších štátnych bánk a súčasne vláda prejedнала zoznam veľkých štátnych podnikov, určených k privatizácii alebo k „administratívnej likvidácii“. Privatizácia veľkých podnikov však v parlamente neprešla. PDSR, v rokoch 2000 - 2004, aj kvôli plneniu negociačných kapitol, napokon tento proces urýchlila. Z privatizácie, okrem zahraničných záujemcov, spojených zväčša s klientmi PSD (od r. 2001 nový názov PDSR), profitovali samotní klienti a okrajovo aj politické strany, ktoré buď ticho spolupracovali s PSD ako Národná liberálna strana PNL alebo boli počas vlády PSD voči nej lojálne. Napríklad, na regionálnej úrovni, menšie podniky privatizovali aj členovia a sympatizanti Demokratického zväzu Maďarov v Rumunsku UDMR.

---

⁴ Podobný alebo dokonca horší osud ako VÚB v SR mali v Rumunsku napríklad Banca Columna, Banca Română de Scont, Banca Turco – Română a Banca religiilor. V oboch krajinách takisto prebiehali pyramidové hry a vytvorila sa sieť nebankových subjektov, ktoré ožobráčili desaťtisíce ľudí.

⁵ V afére s kolkovanými peniazmi v SR, po vzniku samostatnej republiky, figuroval aj rumunský Slovák, Jozef Nendza, policajný donášač, ktorý bol za záhadných okolností zavraždený. BURČÍK, M.: Súd znovu otvára zabudnutú kolkovú aféru. In: *Pravda*: 8.10. 2006. Dostupné z <http://spravy.pravda.sk/sud-znovu-otvara-zabudnutu-kolkovu-aferu-fgh-sk-domace.asp?c=A061008_191114_sk_domace_p04>.

⁶ V Rumunsku napríklad od r. 1998 úspešne podnikali SEZ Dolný Kubín, zamestnanecká akciová spoločnosť TOPVAR, PROTHERM Skalica atď. Všetky tieto spoločnosti si splnili záväzky tak voči FNM ako aj voči bankám.

⁷ Typickým príkladom je admirál Emil „Cico“ Dumitrescu, ktorý mal počas každých volieb zabezpečovať hlasy pre volebné víťazstvo v Dobruďži (Konstanca). Už niekoľko rokov je súdne stíhaný. Známi sú aj ďalší „legendárni“ župní magnáti, napríklad z Bacau na severovýchode Rumunska. NOUL ADEVARUL: Virtutea Militara pentru trei consilieri de la Cotroceni. Care virtute? 12.2.2002. Dostupné z <<http://www.adevarul.ro/articole/virtute-militara-pentru-trei-consilieri-de-la-cotroceni-care-virtute/27258>>.

Predlžovanie demokratickej tranzície šlo teda ruka v ruke aj s nedokonalými, neefektívnymi, netrhovými a pomalými ekonomickými krokmi. Americkí experti v 80. rokoch 20. storočia bazirovali na tom, že úspech tranzitnej ekonomiky je garantovaný splnením základných ekonomických podmienok: rýchlou privatizáciou, makroekonomickou stabilizáciou, liberalizáciou cien, menovou konvertibilitou a prísnyimi rozpočtovými pravidlami. (Mikloš, 2000) Ani v tomto ohľade sa teória celkom nenaplnila. Zo sumárne vypočítaných podmienok Rumunsko rozhodne nebolo šampionom, najmä nie v rýchlej privatizácii a v menovej konvertibilite. Aj slovenská vláda udržiavala v rokoch 1994 - 1998 paritu dolára voči slovenskej korune na umelej úrovni.⁸ Samotné plnenie formálnych podmienok by však aj tak nebolo stačilo. Potrebné bolo aj vytvorenie fungujúcich kontrolných, odborných a právnych inštitúcií. Keďže sa tak nestalo, v oboch krajinách mohla kvitnúť aj tieňová (šedá) ekonomika. Túto inštitucionálnu a kontrolnú podmienku nedotiahli do konca, aj napriek lákavým predvolebným reformným sľubom, ani reformné koalíčné vlády v SR v rokoch 1998-2006. Objektívne treba však povedať, že dostali do vienka aj nezávideniahodné ekonomické a personálne dedičstvo klientelistického kapitalizmu. Zrod klientelistického kapitalizmu v SR paradoxne požehnali slobodné voľby z r. 1994. Výsledky a dôsledky týchto volieb takisto otriasli teóriou paradigmy tranzície. „V mnohých krajinách tranzície sa konajú riadne, pravidelné voľby, ale politická participácia krytá hlasovacím aktom je plytká a skladanie účtov vlády je povrchné. Priepasť medzi politickými elitami a občanmi napokon môže vyústiť do situácie, v ktorej sa zakorenia takmer neotrasiteľné štrukturálne väzby, dôjde ku koncentrácii bohatstva alebo sa udržia sociokultúrne tradície, ktoré už ďalšie voľby nedokážu zvrátiť“ (Carothers 2002, s.15). Volebná súťaž zatiaľ nedokázala ani v Rumunsku ani v SR stimulovať obnovu politických strán alebo posun v ich myslení. „Výrazné patologické javy (šedej) zóny, napríklad strany s jedinou dominujúcou osobnosťou, efemérne strany, či programovo nestále strany, ale aj politika klientelizmu, môžu však koexistovať aj dlhšie obdobie v elementárne legitímnom procese politického pluralizmu a politickej súťaže“ (Carothers 2002, s.15). Táto Carothersova analýza dokonale charakterizuje nielen spomínané voľby v SR v r.1994, ale aj voľby v Rumunsku v r. 1990, 1992 a čiastočne i v r. 2000.⁹ Rozdiel bol azda len v tom, že v SR vzniklo po r. 1998 viac efemérnych (nie úplne marginálnych) strán (SOP, ANO, Slobodné fórum) ako v Rumunsku. Ekonomická a spoločenská frustrácia obyvateľstva po uvedených voľbách bola totiž dôkazom toho, že ani demokratické voľby nie sú automatickým štartérom či vektorom ďalekosiahlych

---

⁸ V marci 1997, nová pravicová vláda Victora Ciorbeu z večera do rána zrealizovala kurz dolára voči rumunskému lei. Kurz tak poskočil z 2500 lei na 7500 lei za 1 USD. Skrížili sa síce plány pokútnych zmenárení, ale tovar zo zahraničia sa stal trikrát drahším. Radikálne a nepripravené opatrenie prispelo neskôr k opätovnému víťazstvu ľavice.

⁹ Volebné víťazstvo PDSR v novembri 2000 je porovnateľné s výsledkami, ktoré dosiahlo vo voľbách v r. 1994 HZDS. PDSR získala napríklad 37,09 % hlasov vo voľbách do senátu, pri 65 % volebnej účasti. Informații și opinii despre alegeri: Istoria Romaniei 2001 – 2004. Dostupné z <www.mintrubbing.org/j4748/2001.html>.

a trvalých demokratických zmien. Voľby v r.1994 totiž umožnili v SR nástup autoritárskych síl, ktoré ignorovali „princípy a hodnoty konštitučného liberalizmu“, uzurpovali si funkcie na parlamentnej pôde, exekutívu i súdnu moc. (Mikloš 2000) (V obsadzovaní parlamentných funkcií môže byť Rumunsko pre SR inšpiráciou: predsedom poslaneckej snemovne je po voľbách vždy člen najväčšej opozičnej strany.) To všetko sa však udialo „v elementárne legitímnom procese politického pluralizmu a politickej súťaže“. (Carothers 2002, s.15) Klientelistický kapitalizmus v SR tak naštartoval a akceleroval obskúrne vzťahy medzi politickou a ekonomickou mocou a umožňoval využívanie štátneho alebo neidentifikovateľného majetku na stranické alebo osobné ciele. Ešte väčším paradoxom v SR však bolo, že niektoré negatíva, vyplývajúce z kapitalistického klientelizmu zostali realitou, v inej forme, aj po r. 1998 a po r. 2002. Dokonca sa nám zdá, po skúsenostiach nadobudnutých v rokoch 1998 – 2006, že kritika „klientelistického kapitalizmu“ prichádzajúca z pravicového spektra pôsobí veľmi rozpačito. (Mikloš 2000) Klientelizmus vtedajšej vládovotvornej pravicovej strany totiž nepriamo prispel aj k víťazstvu SMER-u v r. 2006. Podobná rozpoltenosť zaznievala aj z úst Iliessa, ktorému zasa prekážal, ako uvidíme ďalej, „kmtrovský kapitalizmus“. Na rozdiel od slovenského politika však s naivnou úprimnosťou mieril najmä na svoju vlastnú stranu.

Samozrejme, podľa dnešnej reality v Rumunsku i v SR, nemožno tvrdiť, že tieto krajiny sú nedemokratické, pretože sa uskutočnil celý rad demokratických reforiem, dodržiavajú sa základné ľudské práva (aj keď nie všetkých skupín občanov) a slobody, napríklad slobody prejavu, ktorá je však limitovaná prístupom do médií atď. Politická sloboda v oboch krajinách je viacmenej skutočnosťou, ale etablovanie nových politických strán je napríklad problematické. V SRN a v Belgicku dostane novozaložená politická strana financie na činnosť hneď po registrácii, v SR až po vstupe do parlamentu, resp. po získaní 3 percent hlasov. Do Európskeho parlamentu EP v SR nemôže kandidovať jednotlivec, len strana.¹⁰ Zákon o politických stranách, odhlasovaný v Rumunsku takmer bez odporu oboma komorami, stanovuje tiež veľmi tvrdé podmienky pre zakladanie nových politických strán.¹¹ Aj napriek tomu, že existuje politická sloboda, demokracia v oboch krajinách je pomerne povrchná, krehká a éterická, čo vidno najmä v krízových alebo v hraničných situáciách: pri prijímaní zásadných zákonov, napríklad o pôvode majetku, o zúžení imunity poslancov, pri prepúšťaní z väzby osôb, obvinených zo závažných trestných činov atď. Verejnosť preto vníma pôsobenie politikov, najmä poslancov v parlamente a

¹⁰ Zákon o voľbách do EP; Zákon č. 313/2003 Z.z. z 10. júla 2003 v znení ďalších zákonov, § 13, odsek 3, písmeno e.

¹¹ Nová strana musí mať minimálne 50 000 členov v najmenej 21 župách krajiny, to jest v polovici zo 42 existujúcich žúp. Predstavitelia občianskej spoločnosti ihneď (bezvýsledne) protestovali. Argumentovala najmä tým, že „politické strany ... sa spojili ponad hlavy voličov a vytvorili uzavreté spoločnosti“. Prekvapil najmä postoj UDMR, pretože prispel k zablokovaniu vzniku regionálnych strán (možno práve preto) a občianskych hnutí, čo je v Rumunsku, vzhľadom na veľkú rozlohu krajiny a veľkú etnickú rozmanitosť (22 etník) vážnejším problémom ako v SR. MOLNÁR, G. (2002): Despre democrațiile particulare – sau „formele cu fond“. *Provincia, revista lunară de cultură politică*, anul III, No 8 – 9, august-septembrie , s. 7.

súdnej moci skôr negatívne; to platí rovnakou mierou o súdnej moci a parlamentoch oboch krajín.¹² Väčšina občanov považuje politiku za privilegovanú činnosť politických elít, za ktorými sa grupujú klientelistické a záujmové skupiny, poznačené často korupciou.¹³ Zvedavé médiá preto prinášajú aj prekvapujúce, odhalené, ale pritom neuveriteľné a nestíhateľné financovanie politických strán.¹⁴ Za zaostávanie v demokracii, za predlžovanie demokratickej tranzície a za tzv. deficit demokracie sú preto zodpovední najmä politici a politické strany, až potom občania svojou apatiou, nedostatkom občianskej odvahy a neochotou vstupovať do konfliktov.

Carothers však nepovažuje dlhodobú demokratickú tranzíciu za vyslovene negatívny spoločenský, resp. politický jav, pretože „vo vzťahu k nepopierateľnému ekonomickému rozvoju ... je to normálny stav, typický pre viaceré spoločnosti“ (Carothers 2002, s.15). Žiadalo by sa však konkrétne a objektívne vyjasniť, čo je „nepopierateľný ekonomický rozvoj“, najmä vo vzťahu k väčšine obyvateľstva. Takisto by sa dlhodobosť nemala etablovať ako permanentný jav. Postupným, latentným, dlhším vývojom sa totiž môže objaviť aj syndróm „politiky dominujúcej sily“, charakteristický pre niektoré latinsko – americké krajiny (Molnár 2002, s.6). Tam politický vývoj určuje za každých okolností, teda po každých voľbách, tá istá mocenská skupina. Opozícia má síce právo vyjadrovať sa, kritizovať, ale mocenské a finančné páky dominantnej skupiny sú také silné, že opozícia ju politicky ani mediálne reálne neohrozí. V geopolitickom kontexte východnej Európy, syndróm „politiky dominujúcej sily“ platí najmä pre Moldavskú republiku, čiastočne aj pre Rumunsko od r.1989 do r. 1996. Obidva popísané syndrómy „sedej zóny demokracie“, to jest „elitársky pluralizmus“ a „politika dominujúcej sily“ sú samozrejme principiálne rozdielne. Problém je v bývalých socialistických krajinách o to komplikovanejší, že „elitársky pluralizmus“ sa už dlhšie udržiava aj v západnej Európe, ale v inej, sofistikovanej, menej viditeľnej či redukovanej forme. Myslenie a postupy niektorých politických vodcov v Rumunsku aj v SR sú zrejme poznačené aj týmto faktom. K obidvom syndrómom však patria, popri málo účinných formálnych inštitúciách, aj neformálne inštitúcie, ktoré vtláčajú do politických strán klientelizmus. Podľa O'Donnella, v latinsko – americkej realite ide o „politický partikularizmus“, zjednodušene povedané o stranický klientelizmus,

---

¹² NR SR už dlhodobo patrí k najnedôveryhodnejším inštitúciám v SR. Podľa abstencie na voľbách v r. 2006, 45 % obyvateľov SR nezáleží na zložení parlamentu, čiže zrejme nevidí zmysluplnosť jeho existencie, aspoň nie v takej podobe a efektívnosti, akú má od r. 1994. V Rumunsku je situácia podobná. ANTONESCU, L. (2005): Agenda politicianilor, agenda preseii și agenda populației: Editorial. România liberă, 12.9.2005. Dostupné z <<http://www.romanalibera.com/editorial/editorial.php?step=articol&id=158>>.

¹³ Denník *Ziua* z 24.6.2007 prebral napríklad článok z agentúry Reuters o nekontrolovanej korupcii. Boj proti nej blokujú samotné rumunské politické elity. România este cea mai coruptă țară din UE. (Rumunsko je najskorumpovanejšou krajinou EÚ). România este cea mai coruptă țară din UE. (Rumunsko je najskorumpovanejšou krajinou EÚ). In: *Ziua*. Dostupné z <www.ziua.ro/arhiva/24/06/2007>.

¹⁴ ŽEMLOVÁ, M. (2007): SDKU a HZDS majú miliónové dlhy. *SME*. 21.7.2007. Dostupné z <<http://www.sme.sk/c/3404496/SDKU-a-HZDS-maju-milionove-dlhy.html>>.

identifikovateľný v Rumunsku i v SR. (Molnár 2002, s.7) V praxi sa prejavuje hierarchickými politickými zmenami podľa potreby, protekcionárstvom a výhodami, ktoré sú zo striktno demokratického hľadiska korupciou. Obsahovo má politický partikularizmus síce spoločné črty so straníckym klientelizmom, ale je tvrdší a agresívnejší, najmä v politických stranách a v parlamente, menej v justícií. To v konečnom dôsledku spôsobuje, že demokracia v širšom slova zmysle neprestáva existovať, ale nadobúda viac delegatívny charakter ako zastupiteľský. Molnár zastáva názor, že Rumunsko patrilo v r. 2002 do „kategórie konsolidovaných partikulárnych demokracií“ (Molnár 2002, s.7). Je to podľa nás správne hodnotenie, lebo vtedajšia situácia potvrdzovala nielen historickú a politickú tradíciu Rumunska, ale aj politickú realitu z decembra 1989, ktorú režírovali politickí aktéri, činní ešte aj v r. 2002. Carothers do tej istej kategórie zaradil aj Bulharsko a Slovensko (do r. 1998), Mexiko a Brazíliu (Carothers 2002). Rumunskí politológovia dávajú miestnej demokracii nálepku „originálnej demokracie“, frankofónni „*démocratie virtuelle*“ virtuálna demokracia.¹⁵

K periodizácii demokratizácie v Rumunsku po r. 1989

Na úvod tejto podkapitoly si všimnime pozíciu Rumunska, ale aj ČSSR v globálnej chronologickej evaluácii demokratických zmien v Európe resp. vo svete podľa Michaela McFaula (McFaul 2002). Ten hovorí o zmenách v r.1989 ako o „štvrtjej vlne demokracie a diktatúry“. Nasledovala po tretej vlne v 70. a 80. rokoch, založenej na vnútropolitických paktov, napríklad v Španielsku.¹⁶ Do procesu demokratizácie tu totiž zasiahli, na základe uzatvorených paktov, viacerí aktéri: predstavitelia bývalého režimu, dlhodobo pripravená demokratická opozícia a monarcha. Vo štvrtjej vlne, podľa citovanej chronologickej identifikácie, sa nachádzali tri kategórie krajín:

---

¹⁵ Revista 22 săptămânal independent de analiză politică și de actualitate culturală. *Revista 22*, 02 – 08 februarie 2007, No. 882, Supliment. Dostupné z <http://www.revista22.ro> (Arhiva). Na tento typ demokracie je vhodné aj označenie pseudodemokracia.

¹⁶ Rumunsko i Bulharsko sú v istom zmysle porovnateľné z hľadiska autokratického dedičstva i hospodárskeho charakteru krajiny so Španielskom a Portugalskom. Aj Španielsko a Portugalsko boli pre EÚ ekonomickým bremenom, ale proces politických a legislatívnych reforiem bol v týchto krajinách oveľa rýchlejší a transparentnejší ako v Rumunsku a Bulharsku. Aparát diktatúr bol oveľa slabší ako v Rumunsku a Bulharsku a demokratické kruhy sa pripravovali na pád diktatúr dlhodobo, ba dokonca sa niesol v ich réžii. Úloha monarchu v Rumunsku bola a je okrajová; v Bulharsku bola od r. 1999 výrazná, ale ľavica a extrémisti ho po víťazstve vo voľbách a po prevzatí exekutívy v r. 2000 brzdili a sabotovali.

1. Krajiny, v ktorých demokratické sily získali úplnú hegemoniu – ČSSR (ČSFR), Maďarská republika, Poľsko, pobaltské krajiny, ale aj Chorvátsko! Pakty hrali v týchto krajinách okrajovú rolu, ak si odmyslíme prvú fázu politických zmien v Poľsku v druhej polovici 80. rokov.
2. Krajiny, kde rozloženie síl bolo v prospech starého režimu, resp. jeho štruktúr – Bielorusko, Rumunsko, Srbsko, ale aj Vietnam atď. Iniciatíva zmien prišla zhora a buď vznikli nové diktatúry alebo sa uplatňovala „politika dominujúcej sily.“
3. Krajiny, kde demokratické a bývalé totalitné sily boli v rovnováhe resp. nerozhodlo sa hneď, lebo nevznikla typická hegemonistická strana – Rusko, Ukrajina, Bulharsko, Macedónsko, Albánsko. (McFaul sem zaraďuje aj Moldavskú republiku, ale domnievame sa, že patrí skôr do 2. kategórie.) Charakteristické pre ne boli sociálne a národnostné nepokoje, finančná a menová kríza, v horších prípadoch exodus obyvateľstva a občianska vojna.

McFaul robí veľmi správny rozdiel medzi Rumunskom a Bulharskom, pretože v Bulharsku bol oveľa silnejší občiansky a mladší pravicový sektor. Aj pre Bulharsko však, podľa nás, platí, že revolúcia v novembri 1989 prišla zhora, tak ako v Rumunsku. Ceaušescov režim v Rumunsku bol sice zmietnutý v rozhodujúcej fáze masami, ale réžia patrila úzkej skupine budúcich vládcov. Masám sa podhodila len skupina fiktívnych vinníkov a teroristov. K moci sa nedostali ani akcieschopní disidenti, ktorých bol azda tucet, ani predtým prenasledovaní, väznení, ale prestarnutí národno – kresťansko – demokratickí činitelia. Chopili sa jej bývalí stranícki funkcionári a členovia či agenti *Securitate*, za Ceaušesca menej skompromitovaní alebo marginalizovaní. McFaul videl v r. 2002 perspektívu konsolidácie liberálnej demokracie v Rumunsku a v Bulharsku veľmi optimisticky. Jednostranne pritom podčiarkoval geografickú blízkosť (?) západu. Za najdôležitejšie faktory determinujúce implantáciu demokracie nepovažoval vplyv kresťanstva či spoločenské prostredie alebo ekonomickú úroveň, ale geografickú polohu. Aj minulosťou porovnateľné a ekonomicky slabé krajiny ako Bulharsko a Rumunsko sa mohli stať demokratickými až po vstupe do západných inštitúcií ako EÚ a NATO, kde je demokracia *conditio sine qua non*. (McFaul 2002). Čiže práve geostrategický (tento výraz je, sa nám zdá, vhodnejší ako geografický) faktor bol po r. 2000 napokon *spiritus movens*, ktorý nútil rumunských ľavicových politikov reformovať spoločnosť ako *conditio sine qua non* pred vstupom do NATO a EÚ. Podľa našich dôverných informácií a skúseností, to bola skôr nezvratnosť vývoja v Európe ako ich úprimné želanie.

Vývoj k funkčnej demokracii v SR po r. 1998 a v Rumunsku po r. 2004 je po komplikovaných medziobdobiach dnes zrejme už nezvratný. To však neznamená, že napríklad vynútiteľnosť práva je bežnou realitou. Napredujúci proces demokratickej tranzície, porovnateľnej s funkčnými demokraciami a spravodlivo fungujúcimi inštitúciami, napríklad ako

vo Švajčiarsku, musí ísť však ďalej.¹⁷ Tri najviac proklamované požiadavky občanov – spravodlivosť, rovnaké šance pre všetkých – napríklad pri vstupe do štátnej služby a v ekonomických otázkach – a efektívna štátna a verejná správa pri zmenách exekutív nie sú ani zďaleka naplnené. Spravodlivosť pre všetkých je vlastne iluzórnym pojmom, pokým sa nenaplní právo – od spravodlivého vyšetrovania až po spravodlivý rozsudok – bez zásahov politických subjektov, ktoré sú pri moci. Stav vecí možno skúmať aj na základe teórie o demokracii. Z troch imperatívnych znakov: osobná sloboda, rovnosť občanov pred zákonom a dodržiavanie ľudských práv sa v oboch krajinách vyníma najviac osobná sloboda.¹⁸ Čím je spôsobený tento stav? Uvedieme len tri dôvody, typické pre obe krajiny. V SR aj v Rumunsku sa v 90. rokoch vytvorila spolitizovaná alebo tzv. nenahraditeľná administratíva, neprebehla reforma súdnictva a jeho očista. Rumunské tajné služby, ktoré na rozdiel od SR podliehajú nielen premiérovi, ale aj prezidentovi, takisto využívali a využívajú špičkoví politici na osobné alebo stranícke ciele.¹⁹

Impulz k prehĺbeniu demokracie v Rumunsku, ale aj v SR prišiel zhodne až v druhej polovici 90. rokov. Stalo sa tak zrejme aj na základe nových faktorov rovnováhy, resp. preformulovaných mocenských záujmov medzi USA a Ruskej federácie RF na Madridskom summite NATO v r. 1997. Aj napriek tomu, v Rumunsku po r. 1996, ba úplne ani po r. 2000, nebol ešte zavedený režim liberálnej demokracie; v SR sa demokratizácia v r. 1998 skutočne začala. Hlavným faktom, ktorý v 90. rokoch determinoval a zároveň aj limitoval demokraciu v Rumunsku, bola zbytočná opatrnosť rumunských ľavicových politikov, lavírovanie voči európskym a transatlantickým inštitúciám a nedôvera k reformám vôbec. Je preto na mieste konštatovať, že Iliescu a PSD mali sklony ku gradualizmu, k pozvoľnému vývoju, nie k reformám. Vyhovovalo to v prvom rade klientelistickým skupinám (Molnár 2002). Potrebné reformné kroky, ktoré uskutočňovala rumunská pravica v r. 1996-2000, PSD napádala ako ochudobňovanie širokých mas, stratu národnej suverenity, nadbiehanie NATO atď. Opatrné, skôr vynútené zmeny vyplývajúce z „európskych povinností“ začala PSD v Rumunsku až po r. 2000. (Molnár 2002)

---

¹⁷ MATIKO, P. (2006): Konsolidačná demokracia na príklade Švajčiarskej konfederácie.. *Slovenská politologická revue*, č. 2. Posledná aktualizácia 9.11. 2007. Dostupné z <<http://www.ucm.sk/revue/2006/2/matiko.pdf>>.

¹⁸ Môžeme citovať zmarené referendum v SR z r. 1997, nevyšetrenú vraždu Jozefa Remiáša, ale aj nevyšetrenú kauzu Hedvivy Malinovej atď. Práve voči postupu v poslednej kauze vydala výzvu Aliancia Fair Play. (TA 3: 21.7.2007, Spravodajstvo, 19,00.) V Rumunsku sa tajné služby tiež využívali *ad hoc* najmä pre potreby bývalého premiéra Nástaseho.

¹⁹ Tajné služby v Rumunsku stáli aj za rafinovanými mediálnymi a spoločenskými manévrami s rumunskými rukojemníkmi v Iraku v r. 2006. Oslobodili ich údajne vďaka zásahu prezidenta; prezident tak bodoval voči premiérovi. Ďalší prípad rumunských občanov v Iraku využil premiér Tăriceanu na odvolanie uznávaného ministra zahraničných vecí. Údajne len preto, že informoval prezidenta skôr ako jeho o konzulárnom prípade dvoch rumunských robotníkov, ktorých v Iraku zadržali pre údajné fotografovanie americkej základne. BBC Romanian: *Mihai Răzvan Ungureanu, final de mandat*, 14.3.2007.

Dostupné z <www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2007/03/070314_ungureanu_bilant.shtml>.

Po čiastočnej analýze politického a ekonomického vývoja v oboch krajinách v 90. rokoch môžeme prísť k spoločnému záveru. Pôsobenie demokratických mechanizmov, najmä demokratických volieb, nenaplnilo optimistické očakávanie ani v SR, ani v Rumunsku.²⁰ Ich pravidelné konanie a výsledky neboli a nie sú úplnou zárukou a podmienkou uskutočnenia reforiem alebo prehĺbenia demokracie. Funkčná demokracia a priama účasť občanov na veciach verejných zostali v Rumunsku i v SR (ale aj v iných postkomunistických krajinách) skôr nádejami ako realitou. Aj preto sa v Rumunsku začala, v r. 2007, po vstupe krajiny do EÚ, široká celospoločenská, politická a mediálna diskusia o novej ústave a o novom volebnom systéme. Volá sa najmä po zavedení väčšinového systému, ktorý bude klásť vyššie nároky tak na zvolenie do parlamentu ako aj na zvoleného kandidáta. Nelichotivú realitu zvyrazňujú pomerne veľké sociálne rozdiely, z ktorých mediálne a politicky profitujú populistické politické subjekty. Ako sme už zdôraznili, aj demokratická tranzícia v SR trvala dlhšie ako sa predpokladalo.²¹ Jej progresiu spomalil nielen štátotvorný proces, ale aj slobodnými voľbami (r.1994) implantovaný „klientelistický kapitalizmus“. V Rumunsku boli a sú ekonomické a politické reformy (mediálne sa oproti SR viac zvyrazňuje reforma volebného systému) ešte zložitejšie a oproti SR sa časovo oneskorujú. Pre lepšie porovnanie demokratických a reformných procesov v oboch krajinách uvedieme časové paralely. Štartovací reformný rok 1998 v SR a voľby v tom istom roku (ich papierovým víťazom sa stalo HZDS, ale nikto s ním nebol ochotný vytvoriť vládu. Predseda HZDS neuspel ani v prezidentských voľbách, o rok neskôr.) sú porovnateľné s volebným rokom 2004 v Rumunsku. Po parlamentných voľbách, formálne víťazná PSD, nedokázala vytvoriť vládu a v paralelných prezidentských voľbách stratila aj kreslo prezidenta. Skutočný reformný a demokratizačný proces v pravom slova zmysle teda naštartoval až v r. 2004 nový prezident Traian Băsescu z centristickej Demokratickej strany. Demokratická strana sa však posúva doprava a preberá liberálny i umiernený národný diskurz.

---

²⁰ Aj počas slobodných volieb sa dajú podnikať isté kroky, najmä na miestnej alebo okresnej úrovni, v prospech tej ktorej politickej strany alebo kandidáta. Voľby v r. 2004 v Rumunsku boli napríklad poznačené machináciami, v prvom rade zo strany vládnej PSD. Po krajine sa pohybovali desiatky autobusov (hovorilo sa dokonca o 250 autobusoch) so sympatizantmi PSD. Nemali voličské preukazy, ale občianske preukazy. Len na základe nich im umožňovali predsedovia volebných okrskov voliť, a samozrejme takto volili viackrát. Aj počas volieb do VÚC v novembri 2005, došlo v SR k miestnym machináciám, ktoré dodnes rieši Ústavný súd. Pozorovateľom neunikli ani iné potenciálne falšovania. Vo volebných obvodoch, kde bolo málo členov volebných komisií, sa dali dokrúžkovať ďalší kandidáti. Napríklad sa mohli dokrúžkovať ďalší dvaja, ak volič preferenčne zakrúžkoval na kandidátke len dvoch zo štyroch kandidátov zvoliteľných za príslušný okres.

²¹ Najväčším omylom teórie o demokratickej tranzícii je zrejme tvrdenie, že „premenné prostredia určujúce špecifikum každej krajiny osobitne, to jest historické, sociálne, ekonomické a kultúrne podmienky, inštitucionálne dedičstvo a právne tradície nehrajú podstatnú úlohu na začiatku tranzície a neovplyvňujú ani jej konečnú efektívitu.“ MOLNÁR, G. (2002): *Despre democrațiile particulare ...*, s. 6.

V tejto súvislosti je pozoruhodná aj vnútorná periodizácia demokratizácie v Rumunsku po r. 1989 z pera rumunských politológov. Teóriou demokratizácie a jej periodizáciou v Rumunsku sa zaoberalo viacero autorov.²² Z praktických dôvodov sa sústredíme len na renomovanú Alinu Mungiu – Pippide. Autorka v práci *Romania's „End of Transition Deconstructed”* priniesla analýzu tranzície v Rumunsku, v rámci výskumnej úlohy Program OSN pre rozvoj (Molnár 2002). Mungiu – Pippide reflektovala pomerne verne vtedajší stav politického života a hospodárstva, ale aj obraz krajiny v zahraničí. Nevyhla sa však postojom intelektuála poplatného dobe. Prezentovala Rumunsko v takom svetle, v akom ho chceli vtedajší vládnuci činitelia vidieť. Voluntaristicky presne stanovila medzník ukončenia politickej tranzície. Za medzník vybrala 8. november 2001, kedy sa prezident Iliescu oficiálne pomeril s kráľom Michalom I. Iliescu usporiadal v prezidentskom paláci na počesť 80. narodenín bývalého monarchu slávnostný banket a štát vrátil monarchovi aj väčšiu časť skonfiškovaných nehnuteľností.²³ Mungiu – Pippide idealizovala čiastočne aj demokratické povedomie obyvateľstva, ale výskum verejnej mienky ukazoval v r. 1999 ešte jeho veľmi pestré nálady.²⁴ Situácia v Rumunsku bola o to ťažšia, že malo okrem komunistického dedičstva, aj dedičstvo diktátorské resp. dedičstvo kultu osobnosti. (V SR si po r. 1992 starší občania kult osobnosti paradoxne želali.) Formálna demokracia však existuje, aj napriek citovaným negatívnym spoločenským a politickým javom, už len v porovnaní s postavením občana do r. 1989. Mungiu – Pippide sa takisto dostatočne nevenovala vymožitelnosti práva v Rumunsku. Ani v SR nie je

---

²² MARGINEAN, I. – PRECUPETU, I. – PRECUPETU, M. (2001): România în cadrul celei ide-ale treilea val al democratizării. *SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ*, 1-4. Dostupné z <<http://www.sociologieromaneasca.ro/2001/articole/sr2001.1-4.a02.pdf>>.

²³ Kráľ Michala I. donútila k abdikácii a k odchodu z krajiny rumunská komunistická vláda 30. decembra 1947, čím sa *de facto* i *de iure* skončilo obdobie prekérnej polodemokracie v Rumunsku po II.svetovej vojne. Počas Veľkonočných sviatkov r. 1991 prišiel bývalý rumunský kráľ na návštevu Rumunska, aby si uctil pamiatku svojich rodičov. Rumunská polícia, s vedomím vtedajšieho prezidenta Iliescu, eskortovala bývalého rumunského kráľa späť na letisko. Pokiaľ šlo o reštitúcie nehnuteľností bežným občanom, bez právnej pomoci, sa nehnuteľnosti často nevrátili. Aj v jasných prípadoch, s právnou pomocou, proces trval až 12 – 15 rokov. PSD presadila v parlamente totiž taký zákon o reštitúciách, ktorý nahrával bývalým nájomníkom. Čiže svojej politickej klientele, bývalým vyšie postaveným členom Rumunskej komunistickej strany RKS, agentom *Securitate* a najmä členom PSD z Bukurešti. Záujmy vlastníkov, vyvlastnených za komunizmu, zastupuje *Forumul Civic Român*.

²⁴ Podľa štatistických údajov uvádzaných Molnárom (MOLNÁR, G. (2002): *Despre democrațiile particulare ...*, s. 7.), 13% opýtaných rumunských občanov si v r. 1999 želalo, aby krajinu viedla armáda; 18% sa domnievalo, že by sa mal obnoviť komunistický režim; 19% si myslelo, že by mal byť parlament rozpustený a politické strany zakázané; 30% chcelo silnú ruku vodcu, bez parlamentu, ktorý by bol schopný prijímať rýchle, účinné a okamžité rozhodnutia; 59% uprednostňovalo vládu národnej jednoty, v ktorej by boli najlepšie pripravení technokrati a nahradili by volených politikov resp. tých, ktorých delegovali strany na základe výsledkov volieb; 62% sa domnievalo, že predĺžovanie tranzície ide na vrub nekompetentných vlád. Viacerí rumunskí politológovia akoby mali strach vykreslovať Rumunsko aj v negatívnom svetle, aby nepokazili jeho imidž pred vstupom do EÚ. Aj štátni zamestnanci často považujú nenaštrbenie imidžu krajiny za vlasteneckú a profesionálnu povinnosť. Podľa našich skúseností im to vsugerovávali už za Ceaușesca.

táto kapitola uzavretá, najmä pri pohľade na nejednotný výklad zákonov zo strany polície, prokuratúry a Ministerstva spravodlivosti, pri každej zmene exekutívy. Táto citlivá téma v Rumunsku stále rezonuje, nie je nevyriešená a veľmi svojsky sa k nej stavia aj súčasná rumunská exekutíva. Dôkazom toho bolo aj odvolanie Moniky Macovei, ministerky spravodlivosti. Občanom pri nevykonalnosti práva zostáva dúfať už len v tzv. vyššie právo. K nemu sa často odvolávajú cirkvi, je jedinou nádejou pre radových, najmä veriacich občanov. Vyššie právo totiž kritizuje existujúce zákony a automaticky rozlišuje medzi právom a zákonom. (Sutor 1996) Idea vyššieho práva zamestnáva mysle bežných občanov, najmä pri pocite vlastnej bezmocnosti a pri pohľade na komplikovanú spoločenskú a politickú realitu. Pri absencii funkčnej demokracie, sa vyššie právo stáva vytúženou, ale vzdialenou metou. Bližšiu metú k funkčnej demokracii vystihuje Sartoriho definícia demokracie. „...Demokracia je jedinečným spôsobom otvorené napätie medzi faktom a hodnotou a závisí od neho. Možno preto povedať, že iba demokracia vďačí za svoju existenciu svojim ideálom. A preto potrebujeme pojem demokracia. Bez ohľadu na deskriptívnu nepresnosť, prispieva k zachovaniu ideálu, čiže toho, aká by demokracia mala byť“ (Sartori 1993, s. 10). Ideál funkčnej demokracie, je teda stálou výzvou pre občanov. Riešením by mohla byť toľko deklarovaná, ale nenaplnená občianska spoločnosť, založená na priamej demokracii. Ide o proces dlhodobý, ktorý ani v SR, ani Rumunsku nie je momentálne reálny. Politika je žiaľ, v oboch krajinách chápaná ako nutné zlo, pretože spolužitie politických elít, klientelistických skupín a radových občanov je neriešiteľným problémom. Spoločenský aktéri, ktorí by situáciu mohli riešiť legálnou cestou, sú len traja. Politické strany, inštitúcie obdarené legislatívnou iniciatívou a občania.

Ktorí aktéri generovali „šedú zónu demokracie“ a čo ju udržiava pri živote?

Hlavnými tvorcami „šedej zóny demokracie“ boli a sú „záujmové skupiny“ a „klientelistické skupiny“ presadzujúce politický klientelizmus. Tieto dve skupiny majú podľa nás dve rozličné podstaty. „Záujmové skupiny sú po politických stranách najvýznamnejšími faktormi, ktoré ovplyvňujú ekonomické, ale i politické dianie a presadzujú tak záujmy a ciele rôznych jednotlivcov a skupín.“ (Sopóci 2000) Záujmové skupiny sú podľa nás takto vymedzované príliš široko. Klientelistické skupiny ako pojem a realita by mali byť už definované samostatne. Sú politicky a spoločensky konkrétnejšie, takmer vždy majú silné ekonomické pozadie; s tým súvisí aj spomínaný termín „klientelistický kapitalizmus“ či vnútrostranícky „kmtrovský kapitalizmus“ a samozrejme „šedá ekonomika“. Klientelistické skupiny sú spojené - pred voľbami, ale aj počas volebného obdobia - rôznymi finančnými, mediálnymi a

personálnymi kanálmi s politickými stranami. Za to dostávajú prednostné štátne objednávky, ich ľudia sa posúvajú *ad hoc* do štátnej správy atď. Preto sa domnievame, po skúsenostiach s obskúrnymi praktikami nielen ľavicových strán (PSD, ČSSD), ale aj pravicových politických strán (PNL v Rumunsku, SDKÚ v SR), že klientelistické, nie záujmové skupiny sú často skrytými kormidelníkmi politických strán. Na veci nemení nič ani skutočnosť, že sú schopné lavírovať zľava doprava a prispôbovať sa medzinárodnej situácii resp. európskym podmienkam. Náš názor nepriamo potvrdzuje Sopóci ďalšou pasážou, v ktorej tvrdí, že na „rozdiel od politických strán záujmové skupiny nemajú zámer získať politickú moc. Usilujú sa iba ovplyvňovať vládu, a nie stať sa jej súčasťou.“ (Sopóci 2000) Ovplyvňovanie vlády platí najmä pre záujmové skupiny, odborárske či profesionálne zväzy, ktoré sú pred voľbami takmer vždy podporované opozíciou. Typickým príkladom v SR sú zdravotné a čiastočne učiteľské odbory. Klientelistické skupiny však vládu nielen ovplyvňujú, ale *in extremis* určujú aj jej medzinárodnú politiku. Ideálnym príkladom bol tlak českých majiteľov rumunských železniární Tepro Iași na vládu ČR. Roku 2001 ich totiž rumunská prokuratúra obvinila z objednávky vraždy miestneho odborového predáka.²⁵ Klientelistické skupiny, najmä s nadnárodným pozadím teda do činnosti vlády, štátnych financií a obsadzovania významných miest priamo zasahujú. Aj politická prax v SR nám ponúkla viaceré príklady. Manažér Coca-Coly (dnes už člen zdanlivo najvýznamnejšej opozičnej pravicovej strany) mal byť touto stranou nominovaný na komisára EK. Keď neuspel, premiér ho menoval za vládneho komisára pre obnovu Vysokých Tatier. Keď svoju misiu veľmi skoro splnil – a možno nebola ani taká výhodná ako sa pôvodne zdalo – bol menovaný za vládneho komisára pre zavedenie eura. Klientelistické skupiny sa zriedkavo, podľa okolností pretvárajú na stranu, ako tomu nasvedčovali indície okolo strany ANO v SR a Konzervatívna strana PC v Rumunsku. Klientelistické skupiny ignorujú ideologické či hodnotové princípy a podľa výsledkov volieb alebo nálad v spoločnosti presedlávajú na iných, niekedy diametrálne odlišných politických favoritov. Len v krajných prípadoch podporujú násilné akcie; príkladom môžu byť mineriády čiže nájazdy rumunských baníkov na Bukurešť v r. 1990 a 1991. Môžu sa takticky postaviť aj do pózy obetí; na ilustráciu môžeme uviesť protest šikovne nalákaných občanov proti avizovanému obsadeniu Markízy v r. 1998. Tým sa zvýšil jednak rating televízie a jednak imidž jej riaditeľa, budúceho predsedu liberálnej strany. Medzi politickými stranami a klientelistickými skupinami môžu existovať rôzne, často

---

²⁵ Predstaviteľ Železáren Veselí na Moravě bol v r. 2001 rafinovaným spôsobom nepriamo zatiahnutý do vraždy odborového predáka v privatizovanom železiarskom podniku Tepro Iași, na severe Rumunska. Keďže vtedajší rumunský premiér stál za skupinou, ktorá privatizačný boj pôvodne prehrala, český podnikateľ bol okamžite v Iași zatknutý a uväznený. Po niekoľkomesačnom tlaku českej vlády, vrátane hrozby zavedenia víz pre občanov Rumunska, proces s podnikateľom preniesli do Târgu Mureș. Napokon sa mal proces konať v pohraničnom meste Arad. Podnikateľa pustili z väzenia, zadržali mu pas a bol mu určený pobyt v hoteli. Na nový pas z ČR napokon podnikateľ Rumunsko poloilegálne opustil. Z dôveryhodného diplomatického zdroja máme informácie, že podnikateľ mal výrazný vplyv na vtedajšiu vládu ČR.

nevyspytateľné stupne prepojenia. Strany, ktoré v jednom volebnom období plnili istú politickú misiu a mali prístup ku zdrojom, vrátane európskych, sa po prípadnej dohode s klientelistickými skupinami usilujú o udržanie pozície vo vláde nasledujúcej. Ako si inak vysvetliť vyhlásenie SMK, ktorá 24 hodín po voľbách v r. 2006, sa ako prvý politický subjekt ponúkol víťaznému SMER-u za koaličného partnera vo vláde. To isté platí o Demokratickom zväze Maďarov v Rumunsku UDMR, ktorý bol v r. 2004 ochotný vtúpiť do vlády vytvorenej tak PSD ako aj PD. Niekedy nemusí ísť po voľbách, či pred voľbami, ani o stranu, ale o jednotlivca so silným profesionálnym, konexiálnym či personálnym pozadím.²⁶ Aj v stranách samotných sa môžu vytvárať klientelistické skupiny alebo stranícke špičky sú pôvodne konštituované z klientov. Typickým príkladom je SNS a v Rumunsku Strana Veľké Rumunsko PRM. Najrozšírenejší je vnútorný stranícky klientelizmus, kedy významní členovia strany, aktívni jednotlivci z verejnej správy, s výsadným postavením v mestách atď., prinášajú strane potrebný kapitál na predvolebné kampane, financovanie prevádzky sídiel strany atď. Aj podľa zásluh v tejto oblasti sú potom nominovaní na vyššie resp. zvoliteľné miesta na kandidátkach, do diplomacie, do straníckej hierarchie. Samozrejme, sú limitovaní povolebným algoritmom.²⁷ Predĺžené ruky klientelistických skupín sa objavujú na politickej scéne väčšinou po voľbách. R. 2002 sa stal štátnym tajomníkom ministerstva lesného a vodného hospodárstva organizátor volieb SDKÚ na Horehroní; po voľbách v r. 2006 sa stal riaditeľom STV človek blízky SMER-u, ktorý údajne sprostredkoval kontakty s ČSSD. Klientelistické skupiny uplatňujú svoje vlastné nároky alebo nároky politickej strany, na ktorú vsadili, priamo alebo cez významné odborné resp. expertné skupiny, cez médiá a justíciu. (Sopóci 2000) Vodcovia ovplyvňovaných resp. financovaných politických strán sa zvyknú o ekonomické či politické „výdobytky“ s klientelistickými skupinami podeliť. Problém nastane, ak si „výdobytky“ uzurpujú pre seba alebo pre úzku skupinu najvernejších. To vyvoláva negatívne reakcie spolustraníkov, spojených zväčša s inými klientelistickými skupinami. Príkladmi, hodnými zamyslenia, sú napríklad viaceré schizmy v HZDS, ale aj v SDKÚ. V spleti týchto vzťahov hrajú osobitnú rolu tzv.

---

²⁶ V septembri 2002, niekoľko dní pred voľbami, vtedajší šéf rezortu slovenskej diplomacie a člen vládovotvornej pravicovej strany bez škrupúl v televízii vyhlásil, že je pripravený prijať funkciu ministra zahraničných vecí aj vo vláde, ktorú vytvorí SMER. (SMER bol totiž jasne na čele predvolebných prieskumov.)

²⁷ Z médií je známy prípad starostu bratislavskej mestskej časti Rača, ktorý bol odsúdený za korupciu. Napriek dokázanému úplatkárstvu (a predpokladaným príspevkom strane) sa za neho postavilo „jeho“ väčšinové zastupiteľstvo. Korunu všetkému nasadil bývalý predseda hnutia, ktorý prekvapujúco vyhlásil, že aj ústredné vedenie ho malo „podržať“. R. 2003, v súlade s volebným algoritmom, pripadli spomínanému hnutiu aj miesta v diplomacii. Predseda hnutia navrhol na post veľvyslankyne vo Vatikáne učiteľku angličtiny a nemčiny. Návrh vyvolal rozpaky na viacerých miestach. Rozpaky pramenili z viacerých dôvodov. Predseda hnutia bol pravidelným rodinným hosťom rodiny dámy; dezignácia dámy vyvolala prekvapenie v rezorte slovenskej diplomacie i vo Vatikáne. „Katolícke“ Slovensko si totiž malo uvedomiť, že veľvyslancom vo Vatikáne by mal byť prednostne muž. Neprijemnosťiam sa mohlo predísť tým, keby bola dáma dezignovaná do inej krajiny, kde hlavou štátu je napríklad kráľovná atď.

sprostredkovatelia, ktorí nemajú so stranou navonok nič spoločné a zabezpečujú len kontakty a prípadné transakcie. Veľmi rozpačito zapôsobilo v tejto súvislosti odhalenie sprostredkovateľa, ktorý údajne operoval menom prvého slovenského premiéra a vymáhal pre seba (?) financie od majiteľov kedysi privatizovaného majetku. V Rumunsku sme takisto zaznamenali viaceré rozchody alebo odchody významných a vplyvných politikov z PDSR. Udialo sa tak aj napriek tomu, že PDSR bolo pri moci, kumulovane, veľmi dlho, takmer 11 rokov. Za všetky uveďme dva najmarkantnejšie: (vynútený) odchod poddecembrového premiéra Petre Romana a celej koalícnej PD od PDSR v r. 1991 a dobrovoľný odchod bývalého ministra zahraničných vecí Teodora Meleşcana z PDSR v r. 1996. Po neúspechu so svojou ministranou Aliancia pre Rumunsko ApR sa po r. 2000 pridal k PNL.

Do klientelistických skupín treba zahrnúť aj slobodomurárske lóže, ktoré však v Rumunsku hrajú menej významnú rolu ako klientelistické skupiny.²⁸ Ukázkovým príkladom inštitucionalizovanej korupcie, napríklad pod záštitou slobodomurárov, sú niektoré verejné objednávky vo Francúzsku.²⁹ Klientelistické skupiny, tak ako aj slobodomurári, sa úzkostlivo vyhýbajú médiám a publicite. Naopak, záujmové organizácie, napr. odborové alebo profesionálne organizácie, lepšie povedané, ich vodcovia, sa usilujú o čo najväčšiu prítomnosť v médiách. V SR je inak tradíciou, že odborárski vodcovia akosi zabúdajú na pôvodné poslanie a snažia sa o vstup do vysokej politiky ... . V Rumunsku bol tento fenomén skôr atypický, odbory sa sústreďovali na aktívne pôsobenie pri privatizácii podnikov. Odborárske a profesionálne organizácie však nie sú vôbec stredobodom pozornosti politológov a bádaní; skôr sú predmetom záujmu médií. Aj výskum sociológov a politológov v SR je zameraný viac na politické strany ako na klientelistické skupiny. V Rumunsku síce neexistujú o fenoméne politického klientelizmu ucelené publikácie, ale médiá ho analyzujú oveľa viac ako v SR. Na jednej strane majú bádatelia v SR málo zdrojov a informácií, ale tento, povedzme nevďačný výskum, predstavuje aj isté spoločenské a profesionálne riziko. Väčšina slovenských politológov a médií, na rozdiel od rumunských kolegov, klientelistické skupiny diskkrétne prehliada. Skúmať prečo je to tak, je veľmi problematické. Pri hlbších analýzach, ako to naznačuje aj nasledujúca pasáž, by mohli vyjsť najavo prekvapujúce skutočnosti. „Šedú zónu demokracie“ resp. obskúrne prostredie, potrebné pre udržanie či získanie politickej moci, totiž ešte zahmlieva „politická šedá zóna“, ktorú udržiavajú pri živote takisto klientelistické skupiny, ale ... cez isté intelektuálne subjekty. Tak to aspoň vyplýva z názoru jedného fundovaného publicistu a analytika médií. „Je

---

²⁸ V krajine existujú dve vedenia lóže. Jedna s koreňami v USA resp. v Škótsku, druhá vo Francúzsku resp. v Taliansku. Problémom je neochota pôvodného veľmajstra vrátiť sa z Francúzska do vlasti. Bývalý premiér Năstase mal s oboma privilegované vzťahy, ak môžeme usudovať podľa jeho účasti na jej oficiálnych podujatiach v Bukurešti a podľa stykov s veľvyslancami, ktorí ju v Rumunsku zastupovali.

²⁹ Verejné súťaže v Lyone a okolí, najmä v stavebníctve, ovplyvňujú, podľa našich skúseností a informácií, aj členovia slobodomurárskej lóže.

to príliš komplikovaná sféra, ktorú nemožno vystihnúť jednou formulkou. Zdá sa však, že je to niečo ako politická šedá zóna, v ktorej sa pohybuje veľa subjektov s neznámou legitimitou. Ťažko povedať, koho zastupujú a v médiách dostávajú neobyčajne široký priestor. Dokonca by bolo možné povedať, že dnes sa tretí sektor (z predchádzajúceho kontextu a z témy diskusie je zrejmé, že máme na mysli aj žurnalistov a intelektuálov, pozn. autora) používa na utlmenie demokracie. Jednoducho, vyraduje kontrolné mechanizmy a na ich miesto dosadzuje nekontrolovateľné kontrolné mechanizmy.“ (Novosad in Abrahám et alii 2003)

V kontexte našej práce nás prioritne zaujímajú ekonomické, podnikateľské, lobistické skupiny alebo majetní a vplyvní jednotlivci, čiže všetky faktory, ktoré tvoria politickú klientelu. Ukázkovým príkladom v SR bol už odsúdený Jozef Majský, v Rumunsku je vo väzbe Gabriel Bivolaru, obskúrny ropný mecenáš PSD, dlho na úteku. Na opačnej strane spoločenského vplyvu, so spoločensky vítanými cieľmi, sú významné neekonomické skupiny a občianske organizácie. Spomeňme aspoň Transparency International Slovakia, Aliancia Fair play v SR a Asociatia PRO DEMOCRATIA v Rumunsku. Patria do tzv. tretieho sektora. Ten priamo na politiku nepôsobí, ale vytvára isté prostredie a spoločenskú atmosféru pre vnímavých občanov. „Tretí sektor možno nie je dobrý termín, je príliš široký, pokrýva takmer všetko od kampaní, ktoré ovplyvňujú verejnú mienku a zasahujú do boja o politickú moc až po neformálne združenia občanov, spolky a kluby, kde sa vytvára kontext pre to, čo László Szigeti nazval meta-politický diskurz. Tu sa tvorí politická kultúra, pozadie, na ktorom sa odohráva konkrétna politika. Myslím si, že v tejto sfére bolo v minulosti oveľa živšie, ako je teraz.“ (Gindl in Abrahám et alii 2003) Podľa doterajších skúseností, v SR i v Rumunsku politický klientelizmus svoje záujmy infiltruje do médií a verejnej mienky aj cez tento zdanlivo nezávislý sektor. Popri žurnalistoch v pravom slova zmysle sa cez médiá presadzuje aj veľa iných, rôznorodých osôb, zväčša intelektuálov – analytikov, pozíciu a poslanie ktorých je ťažké identifikovať. Situáciu komplikuje aj periodicky sa opakujúci jav: približne rok pred voľbami médiá útočia subtílnymi komentármi na existujúcu vládu, po voľbách zasa napádajú novú vládu. Na prvý pohľad je to prejav názorového pluralizmu a slobody prejavu, tlače atď. Menovania dovtedy nezávislých a razantných novinárov, redaktorov a reportérov na posty hovorcov ministerstiev novej exekutívy po voľbách sú však už minimálne podozrivé. Stupeň podozrenia zvyšujú aj novinári, ktorí boli kedysi vyhranení názoroví odporcovia napr. HZDS, ale bez ostýchania prešli ako hovorcovia k ľavicovému prezidentovi, k centristickým hnutiam ap. Viac však prekvapuje prispôbovavý postoj intelektuálov a akademických funkcionárov, ktorých ovládli politické strany alebo klientelistické skupiny.³⁰ Aj občianske združenia a angažované intelektuálne kruhy,

---

³⁰ „Postmoderného myslenie sa v posledných rokoch venuje najmä téme subverzie moci, pričom jej nositelia nadobudli v posledných štyridsiatich rokoch neuveriteľnú moc: intelektuálnu, lebo úplne ovládla nielen verejnú, ale aj akademický diskurz, aj inštitucionálnu akademickú moc. ... Myslím, že intelektuáli takouto okľukou získali sprostredkovanú moc nad politikou. Politici sa dnes správajú doslova ako postmoderné bábky, riadené predstavou, že všetko vo svete je

zainteresované na spoločenskom a politickom dianí v krajine od pozadia politickej sféry priamo či nepriamo materiálne závisia. Kvôli väčšej dôveryhodnosti (a nekontrolovanosti) financie prúdia zväčša zo zahraničia. „Myslím si, že občianska spoločnosť doplatí na spojenie s politickou mocou. Politická moc časť občianskej spoločnosti korumpuje. A to práve preto, že občianska spoločnosť a časť intelektuálov prevzala na seba nepísané záväzky voči politickej sfére ... Ide mi o problém, kde priama politická závislosť deformuje pôvodné funkcie nadácií a občianskych združení. Jeden z dôvodov spočíva v priamom prepojení na politikum, ktoré sa v minulom období legitimovalo potrebou pomôcť demokracii. Táto formula však dnes už neplatí a napriek tomu, že sa ňou jednotlivé občianske prostredia diskreditujú, robia to aj naďalej.“ (Novosad in Abrahám et alii 2003) Z toho teda vyplýva ďalší paradox: aj časť intelektuálov prispieva k existencii „šedej zóny demokracie“. „Šedú zónu demokracie“ v Rumunsku, ale i v SR po r. 1992 teda generoval stranický klientelizmus, buď priamo cez strany, ale čiastočne aj cez tzv. tretí sektor. Nehatnú obskúrnú činnosť politických strán a klientelistických skupín (výnimočne i tretieho sektora) zastrešovala, stmeľovala a dynamizovala aj korupcia. Korupcia nebola ani v Rumunsku (tu bola skôr živelnejšie napádaná) ani v SR dostatočne adresne pranierovaná v médiách a vysokí politickí prominenti – okrem výnimiek, aj to hlavne po vstupe krajín do EÚ – sa nedostali pod sústredenú paľbu kritiky verejnosti. (Abrahám in Abrahám et alii 2003) Aj preto sa stala korupcia v oboch krajinách „inštitucionalizovanou“. „Medializácia a škandalizácia korupcie zvyšuje náklady na korupciu a podnecuje proces tvorby pevnejších korupčných vzťahov a organizačných štruktúr, ktoré sú skôr schopné odolávať tlaku nositeľov oficiálnych noriem správania. Tento proces sa nazýva inštitucionalizáciou korupcie a jeho zmyslom je ochrániť korupčné normy a skorumpovaných činiteľov pred hrozbami z odhalenia. ... Vytváranie klientelistických sietí v politike a štátnej správe znamená prienik príbuzenských a priateľských vzťahov do sféry právnej univerzality a odosobnených pravidiel výkonu funkcie verejného činiteľa. Klientely posilňujú vzťahy dôvery a solidarity medzi skorumpovanými a korumpujúcimi a znižujú riziko vzniku nedorozumenia a porušovania dohodnutých pravidiel.“ (Kráľová 2000, s. 105) „Inštitucionalizovaná“ korupcia a jej tzv. bezpečné kanály však požierajú čoraz väčšie prostriedky. Na tieto účely už nestačia domáce zdroje, ale siaha sa aj po veľkorysejších, európskych. „Inštitucionalizovaná“ korupcia si často bezohľadne vyáreňuje svoje vlastné, výhradné pole pôsobnosti. (Diaľnice, ekonomické oživenie vidieka, škandál so spreneverou európskych fondov v Kalábrii, energetika atď.) Tak sa darí zároveň eliminovať aj vplyvy potenciálnych konkurenčných klientelistických skupín. (Kráľová 2000, s.106) Klientelistické skupiny samotné s korupciou, ako s pracovným nástrojom, by však „šedú zónu demokracie“ nevytvorili. Potrebujú pre tento nevznešený účel ešte spoločenskú distribúciu,

---

inšcenovaným zdaním. Ten paradox však spočíva aj v tom, že subverzia moci sa aj pre nich stala nástrojom získania intelektuálnej a inštitucionálnej moci.“ ZAJAC, P. In: ABRAHÁM, S. et alii (2003): Médiá, Tretí Sektor a Intelektuáli ...

spúšťacie mechanizmy zahmlievania, interpretačné a dezinterpretačné prostriedky atď. Túto nevyhnutnú úlohu plnia médiá, ktoré boli účinným nástrojom udržiavania verejnej mienky na želaní úrovni za všetkých režimov resp. odkedy médiá v modernom slova zmysle existujú. Typickým príkladom mediálneho ovládania spoločnosti bolo obdobie normalizácie. Médiá a verejnú mienku po r. 1989 už ovládajú alebo ovplyvňujú majitelia médií, vrátane exekutívy. Seriózne politické komentáre patria v Rumunsku i v SR zväčša tým istým žurnalistom alebo analytikom. Politiky sa žiaľ zmocňujú aj médiá, ktoré majú blízko k šoubiznisu. V SR stačí spomenúť Markízu a Nový čas, v Rumunsku *Pro TV* a *Libertatea*. Úmysel je jasný: politiku podávať ľahšie stráviteľným spôsobom a udržiavať si stálu divácku resp. čitateľskú klientelu. Súkromné médiá sú prirodzene závislé od ich vlastníkov a finančných skupín, ale to je súčasť trhovej ekonomiky. Čiže väčšie slovo by malo patriť verejnoprávnym médiám, ktoré sú však zasa pod vplyvom vlády. S tým úzko súvisí aj nezávislosť a objektivnosť médií a novinárov. Existujú viaceré dôkazy, že veľa rešpektovaných novinárov je finančne a politicky závislých. Na ilustráciu vyjadrenie Egona Gála: „Spomeniem dve veci, ktoré ma zaujali najmä preto, lebo si ich všimli a pomenovali cudzinci. Boli tu dvaja komisári z EÚ, jeden Portugalec, druhý Dán .... Po preskúmaní slovenských médií dospeli k záveru, že nie sú demokratické, pretože väčšina mienkotvorných novinárov je na výplatných páskach niekoho: ambasád, silných hospodárskych a lobistických skupín a navrhli pred mediálnym výborom opatrenia, ktorými by sa tomu predišlo. ... V Dánsku údajne funguje veľmi dobre etická komisia zložená zo siedmich poslancov, siedmich novinárov a jedného nezávislého sudcu, plateného z prostriedkov EÚ. Syndikátu novinárov v SR sa však zdalo, že to pripomína Slovenský úrad pre tlač a informácie... predĺženú ruku ÚV KSCĽ, ktorá z... redakcie a novinárov, keď prekročili hranice ideologicky vykolikovaného priestoru. Predstavenstvo Syndikátu napísalo list do Bruselu, že títo dvaja komisári nám tu chcú presadiť niečo, s čím máme neblahé skúsenosti a uspelo. Syndikát vytvoril Etickú komisiu ... ktorá nemá takmer žiadne právomoci, ale oni tvrdia, že keď niekomu ide o satisfakciu, tak morálna satisfakcia je často vítanejšia ako finančná a tú morálnu budú generovať. Členmi syndikátu sú však aj ľudia, ktorí robia na kľúč pre médiá a tí vyjednávajú celkom na rovinu: pán minister, ak chceš aby som napísal o tebe pozitívne, na dosku 50 000 korún. Vraj sa to deje bežne, aspoň podľa slov dánskeho komisára Tygesena. ... Mediálna aréna ľahostajne vstrebala dva druhy morálne poklesnutej publicistiky, ktoré sa zakorenili tak, že sa bez ohľadu na hlásanú etiku a jej kódexy tolerujú: 1. Publicistika podľa želaní a pokynov sponzorov (sem patrí aj publicistika objednaného a starostlivo vynegociovaného článku či relácie) a politických klientov (za honorár, alebo v rámci filozofie: sme na jednej lodi). 2. Publicistika, v ktorej dominuje presvedčenie (?) novinára a to je neraz dôležitejšie ako fakt“. (Gál in Abrahám et alii 2003) Naporúdzí sú aj iné dôkazy. V roku 1998 vyšli najavo neprijemné skutočnosti okolo dvoch publicistov, ktorí mali za úlohu „kupovať“ novinárov, aby písali články v prospech SDK. Prekvapil aj postoj známeho antimečiarovského novinára z denníka SME,

ktorý začal písať v r. 2003 články, nepriamo podporujúce SMER. Z denníka odišiel, vystriedal ďalšie periodiká, aby napokon skončil ako hovorca centristickej strany, ktorá vo voľbách v r. 2006 neuspela. Podľa rumunského denníka *Cotidianul*, aj novinári, blízki prezidentovi, mali byť navrhnutí na posty vysokých diplomatov do USA a Spojeného kráľovstva.³¹ Názory Gála sa situujú na pravú, skôr kozmopolitickú stranu mediálnej barikády. Druhú stranu, ktorá chce byť zrejme národnou žurnalistikou, najlepšie vystihuje článok *Kto a ako manipuluje* od Jozefa Pálenického v Literárnom týždenníku. Autorovi prekážajú, v súvislosti s percentuálnym podielom na vstupoch do médií „rozličné združenia, nadácie ... ktoré sa chcú tváriť ako slobodné a nezávislé ... sú nezávislé od Slovenska ... a závislé od peňazí, od mocnej sily neoliberalizmu v celom svete, najmä však od dolárikov plynúcich z USA a z ďalších vyspelých krajín.“ (Pálenický 2007, s. 4)

Všetky hore citované postoje azda najlepšie vystihujú rozpoltenosť, ale aj závislosť médií, analytikov, žurnalistov, ale i tretieho sektora od politických tútorov, resp. od zahraničia. Potom stojí neoliberalný, kozmopolitný mediálny smer voči národnému, sociálnemu, domácemu, tak trochu dirigistickému, provládne. (Kdesi medzi nimi stoja pomerne seriózne a vyvážené a na slovenské pomery dostatočne konzervatívne viaceré nemecké a rakúske médiá.) Zostáva len dúfať, že médiá sa *in extremis* opäť vzbodia. Tlačový zákon, ktorý sa skôr dlhodobo odkladal, ako pripravoval, je v SR opäť zdrojom polemík. V Rumunsku je názorové spektrum médií širšie a pestrejšie ako v SR: serióznosť a šoubiznis sú spojenými nádobami, ale ataky na prísun peňazí nadáciám, občianskym združeniam zo zahraničia atď. nie sú trňom v oku novinárov.

Klientelizmus ako súčasť hlavných politických strán v Rumunsku

Korupcia, klientelizmus, pomalá resp. brzdená reforma justície, zneužívanie eurofondov, neochota reformovať administratívu a decentralizovať štátnu správu sú aktuálnymi výzvami pre súčasných rumunských politických aktérov. Takmer všetky tieto negatíva plodila alebo neriešila PSD resp. PDSR. Adrian Năstase, predseda PSD, ich po r. 2000 toleroval, kryl, ba na nich aj participoval. On aj úzky kruh jeho politických dôverníkov bol totiž (až) v r. 2006 obvinený z brania úplatkov, z vydierania, zo zneužitia právomoci verejného činiteľa atď.³² Na druhej

---

³¹ MATIES, S. – POPESCU, O. (2007): Traian Ungureanu și Sever Voinescu ambasadori pe Axa. *Cotidianul*, 13.2.2007. Dostupné z <<http://www.cotidianul.ro/index.php?id=9275&art=24503&cHash=a272cc353d>>.

³² Spolu s ním bola obvinená aj manželka Dana, bývalá riaditeľka Štátnej stavebnej inšpekcie a riaditeľ finančnej inšpekcie. Adrian și Dana judecați pentru corupție. (R.A.) In: Ziua, 14.11.2006. Dostupné z <<http://www.ziua.ro>> (Arhiva)

strane treba objektivne priznať, že za vlády PSD Rumunsko splnilo väčšiu časť negociačných kapitol. Inercia a skorumpovanosť Năstaseho však prekážala už nielen skupinám v pozadí PSD, ktoré po vstupe Rumunska do NATO začali horúčkovite hľadať nový objekt politických investícií, ale aj prezidentovi a čestnému predsedovi PSD Ionovi Iliescovi. Po summite NATO v Prahe, 22. novembra 2002, Iliescu mal nemenovanému rumunskému novinárovi na margo Năstaseho povedať: „*O să vedeți cum îl fac praf!* Uvidíte ako s ním zatočím!“ Iliescu čakal na vhodnú príležitosť dosť dlho. Až po neúspechu Năstaseho v prezidentských voľbách v decembri 2004 do čela strany presadil rodinného priateľa, bývalého ministra zahraničných vecí Mirceu Geoanu. Politická jeseň 2004 bola mocenským medzníkom dvoch hlavných súperiacich strán – PSD a PD. (Obe strany boli od r. 1990 súčasťou vplyvného FNS.) Năstase mal pôvodne dobre pripravenú predvolebnú partitúru. Bol premiérom a cez poverené ministerstvo voľby priamo organizoval a riadil. Jeho tajnou zbraňou boli aj kompromitujúce materiály dodávané tajnými službami. Identickú tajnú zbraň s neúspechom použil aj proti bývalej spravodajkyni EP v Rumunsku. Kompromitujúce materiály mal v zálohe aj proti prvému prezidentskému kandidátovi opozície – Teodorovi Stolojanovi. Nečakal však s útokom z tieňa, so silným protikandidátom číslo 2, s primátorom Bukurešti, Traianom Băsescom z Demokratickej strany PD. Băsescov raketový nástup do médií a do verejnej mienky potom spôsobil, že PSD síce tesne vyhrala parlamantné voľby, ale nie prezidentské. Băsescu svoj predvolebný, ale aj povolebný diskurz postavil na veľmi správnej analýze. Rumunské hospodárstvo a jeho zdroje, to jest finančné, nerastné a energetické, neposkytujú rovnaké šance všetkým potenciálnym záujemcom. Mala ich k dispozícii najmä politická klientela PSD, nie malí a strední podnikatelia, ktorí nemali blízky vzťah k politikom. Aj vidiek, na ktorý sa PSD vždy spoliehala, prestáva byť jej silným článkom. Vládna PSD preto chudobných roľníkov s niekoľkými ármí pôdy a minimálnym množstvom dobytku a poľnohospodárskych zvierat pred voľbami v r. 2004 rýchlo prehlásila za farmárov. Takáto štatistika jej totiž umožnila čerpať jednak štrukturálne fondy a jednak subvencie. Problém bol v tom, že projekty obnovy rumunského vidieka a výkazy rozlôh a majetku roľníkov vypracovávali skupiny blízke PSD a hojne na nich participovali. PSD bola preto kritizovaná nielen za zneužívanie eurofondov, ale aj za absenciu odborných ľudských zdrojov, ktoré by boli schopné vypracovať životaschopné projekty. Razantný vstup Băsesca do médií bol naplánovaný; len kritika namierená voči PSD by nebola stačila. Za jeho častými a pravidelnými vystúpeniami určite stáli vplyvné mediálne a finančné kruhy. Vzhľadom na obskúrnu a neodbornú politiku nakladania eurofondov zo strany PSD, sa klientelistické skupiny stojace pôvodne za PSD rozdelili: menšia, možno veľmi vďačná či vydierateľná časť ešte zotrvačne podporovala v prezidentskej kampani a v parlamentných voľbách Năstaseho. Druhá časť aktivizovala a podnecovala k väčšej reformnej aktivite Iliescovi a Geoanovu skupinu. Tretia, finčne veľmi významná, predvídavo prešla k Băsescovej PD. Po voľbách v decembri 2004 vznikla vláda, aká nemala v poddecembrových dejinách Rumunska obdobu.

Kto ju vytvoril?

PD, PNL, UDMR a PC čiže centristi, liberáli, rumunskí Maďari a konzervatívci.

Hlavnú úlohu pri jej zostavovaní hrala samozrejme *Demokratická strana PD* prezidenta Băsesca. *PD* bola po r.1990 typickou centristickou – ľavicovou stranou. Vo voľbách v r. 2000 bola najsilnejšou opozičnou demokratickou stranou. Na tretie miesto (po PRM) jej stačilo len 7,03 % hlasov do poslaneckej snemovne a 7,58 % do senátu. Voľby svedčili o frustrácii voličov z vládnutia predchádzajúcej pravicovej Konvencie. *PD* zvyčajne bývala po každých voľbách jazýčkom na vážkach. V SR hrala podobnú rolu *SDL*, pravda, s výraznejšou sociálnou rétorikou. *PD* pôvodne založila skupina politikov sústredených okolo Petre Romana v r. 1992, pričom dovtedy bola spolu s *PDSR* súčasťou Frontu Národnej Spásy *FNS*. Roman odišiel z *FNS* po roztržke s *Iliescom*; osobnými dôvodmi mali byť mineriády (nájazdy baníkov na Bukurešť) a Romanove machinácie s Ceaușescovým majetkom vo Švajčiarsku. Straníckymi dôvodmi bola uzurpácia ekonomickej moci v župách zo strany *PDSR*. R. 2000 Romana vystriedal na predsedníckom kresle *PD* Traian Bănescu. Bănescu bol úspešným ministrom dopravy v r.1996-2000 a v boji o kreslo primátora Bukurešti, v r. 2002, porazil aj silného kandidáta *PSD* Mirceu Geoanu. R. 2004, pred parlamentnými a prezidentskými voľbami, si *PD* zvýšila rating u elektorátu najmä vďaka Bănescovi. Jeho britká predvolebná rétorika pripomínala prejavy populistického politika SR začiatkom 90. rokov. Bănescu však bol a je v praxi ďaleko výkonnejší a efektívnejší. Spolu s liberálmi *PNL* vytvoril Alianciu *DA ADA* a vyhral prezidentské voľby. Aliancia síce nevyhrala parlamentné voľby, ale jej nový prezident vytvorenie vlády na čele s *PSD* nepripustil. Vládu teda vytvorila *PNL*, *PD*, Demokratický zväz Maďarov v Rumunsku *UDMR* a Rumunská humanistická strana *PUR*, neskôr zmenená na Konzervatívnu stranu *PC*. *PD* zostáva po voľbách v podstate prezidentskou stranou a vývoj v Rumunsku po vstupe do EÚ v januári 2007 formálne pripomína situáciu vo Francúzsku v r. 1958. V krízovom spoločenskom a politickom období tam *De Gaulle* zostavil vládu a neskôr si nechal potvrdiť referendum novú ústavu s rozsiahlymi právomocami. Bănescu síce zostavil vládu podľa svojich hrubých predstáv, ale prezidentská pozícia mu nezaručovala väčší politický vplyv, hoci je silnejší ako napríklad vplyv prezidenta SR. Politický vplyv mu na prekvapenie však posilnila samotná opozícia. V apríli 2007 totiž iniciovala pozastavenie jeho prezidentskej funkcie a vypísanie referenda. Bănescu však voliči suverénne, 75% hlasov, potvrdili vo funkcii. Bănescu tak nadobudol ešte silnejšie postavenie ako dovtedy a *PD* vládu opustila. Predchádzalo tomu viacero konfliktov. Súčasťou koaličného protokolu o spolupráci medzi *PD* a *PNL* z r. 2005 bola aj klauzula, že nebudú do

svojich radov verbovať politikov a voličov opozície, čiže PSD a PRM.³³ Opak bol pravdou. PD pokračuje v politike PSD (boli kedysi predsa súčasťou FNS), čiže má tendenciu byť štátostranou. Prijíma do strany štátnych úradníkov, na centrálnej i župnej úrovni, najmä z PSD. S tým zrejme súvisí aj prechod pragmaticky zmýšľajúcich klientelistických skupín od PSD k PD. Za PD tradične stoja skupiny, kontrolujúce najmä dopravné podniky a stavebné podniky, zamerané na dopravné komunikácie.³⁴ V honbe za silnejšou členskou základňou PD šla až tak ďaleko, že po vnútrostranickej kríze v koalícnej PNL ju chcela pohltiť. Zámer sa nepodaril, preto bývalý prezidentský kandidát a politický spolubojovník Băsesca, T.Stolojan, založil konkurenčnú Liberálnu – demokratickú stranu PLD. PD opúšťa zvyšky pôvodnej ľavicovo – centristickej doktríny. Vystúpila zo SI a od novembra 2006 je členom európskych ľudovcov. (Veľmi podobný poloobrat učinila pôvodne Sociálno-demokratická strana v Slovinsku. Jej dnešný predseda a premiér už vedie tú istú stranu, prekrstenú na Demokratickú stranu. Táto strana je už pevnou súčasťou európskych ľudovcov ...Uvedme však aj opačný príklad. Hodnotové a názvoslovné rošády neznamenali vstup LS-HZDS do žiadnej významnejšej politickej skupiny EP.) K ľudovcom patria aj UDMR a Národná roľnícka kresťansko – demokratická strana PNȚCD, ktorá prepadla vo voľbách v r. 2000. Băsescu je napriek vyhratému referendu v prekérnej pozícii. Na jednej strane chce posilnenie ústavných právomocí, na druhej strane naráža na odpor časti obyvateľstva (45% občanov sa na referende nezúčastnilo) a väčšiny parlamentu, ktorým nevyhovuje tradičná rumunská centralizácia moci. Úmysel Băsesca je zdanlivo šľachetný: o.i. sleduje centralizovaný boj proti korupcii. Zmenou volebného systému a zmenou ústavy by sa však dostal do pozície, ktorú momentálne zastáva Putin.³⁵ Na druhej strane, nový hlasovací systém by zrejme smrteľne zasiahol župných barónov PSD a *sekuristickú* sieť. Băsescu sa príliš spolieha na nový hlasovací systém a ďalekosiahle reformné plány ústavy a posilnenie prezidentských právomocí sa mu nemusia vydať. Najmä ak berieme do úvahy spomínaných 45% opatrných voličov v nasledujúcich voľbách. Z ich neúčasti na referende možno urobiť dva závery: Băsesca nepovažovali za hodného dôvery alebo nebol dostatočne presvedčivý, aby ich vyliečil z apatie.

V politickej praxi po vstupe Rumunska do EÚ je však zrejмый jeden fakt. PD preberá politickú klientelu PSD, ktorú PD s obľubou označovala za klientelistickú stranu. PSD zasa naopak označuje za klientelistickú stranu PD. PSD zrejme vie, o čom hovorí, pretože vie, akých

---

³³ STĂNESCU, S. R. (2006): Prezidențialii politici absorb PRM și PSD, Editorial. In: *Ziua*, 10.2. 2006, Nr. 3546. Dostupné z <<http://www.ziua.net/display.php?data=2006-02-10&id=193474>>.

³⁴ IORDACHE, R. (2007): Bocet pentru mafia asfaltului. In: *Ziua*, 12.11.2007. Dostupné z <www.ziua.ro> (Arhiva).

³⁵ STĂNESCU, S. R.(2006): Prezidențialii politici ...

jej bývalých klientov PD prevzala.³⁶ Vzájomné obviňovanie z klientelizmu tak vchádza v Rumunsku do politickej módy.

Aj *Národná liberálna strana PNL*, pôvodne najvýznamnejší koaličný partner PD, pritvrdila pred voľbami protiklientelistický diskurz voči PSD. Podpredseda PNL Paul Pacurararu napríklad v júni 2004 vyhlásil: „Dokážeme, že PSD je klientelistickou stranou... Aliancia začne monitorovať záujmové skupiny a spoločnosti, ktoré profitovali zo zmlúv, z investícií a z preferenčných kontaktov v rámci ministerstiev i žúp.“³⁷ Ako dôkazy mali poslúžiť utajené zmluvy, cenové ponuky, spôsob výberových konaní atď. Aj na základe tejto nemilosrdnej kritiky a rétoriky PSD sa PNL vyšvihla v r. 2004 popri PD do vlády. PNL však od r. 2000 ticho kolaborovala s PSD. Veľa voličov ju vnímalo po r. 1989 ako historickú, pravicovú, antikomunistickú stranu, preto po r. 2000 začala strácať širší spoločenský kredit. Klientelistické skupiny, stojace kedysi za PSD, preniklo po r. 2000 do PNL aj cez uhladeného Teodora Meleşcana, bývalého ministra zahraničných vecí. Bolo len samozrejmé, že po voľbách v decembri 2004 PNL dostane post premiéra, pretože Băsescu, predseda PD, bol zvolený za prezidenta. Napriek tomu, že PNL vedie vládu, nie je po voľbách v r. 2004 stabilnou stranou. Dostala sa do vleku bývalých klientelistických skupín PSD a v rozpore s liberálnymi princípmi dala stop vnútrostranickej diskusii. Zbavila sa nepohodlných resp. spurných členov; za obeť padli i veľké stranické ryby: obľúbená poslankyňa Mona Musca a minister zahraničných vecí Mihai Răzvan Ungureanu. PNL sa sústredila výhradne na vládnutie a akékoľvek spochybňujúce hlasy zvnútra rázne potlačila. Finišovala údajne v plnení negociačných kapitol a riešila akútne ekonomické a sociálne problémy krajiny. Jej postoj sa však nezmenil ani dnes a špička PNL a jej ministri sa odtrhli od členskej základne. Keďže pri vládnutí brala do úvahy viac klientelistické skupiny ako názory členskej základne, PNL už nemá na ňu dostatočný vplyv. Členská základňa je beztak pomerne malá a PNL nemá vo svojom strede ani vhodného prezidentského kandidáta ako budúceho rivala Băsescu. Chýbajú jej aj tribúni na župnej úrovni, kde kedysi držala prím PSD. PNL je uzavretou stranou, s dominujúcou liberálnou elitou. „Nemá inú cieľovú skupinu ako súkromných podnikateľov a na tých sa spolieha, vrátane vidieka.“ (Cioflanca 2006) Ako jediná strana otvorene priznáva podnikateľské resp. klientelistické pozadie. „Liberál otvorene priznáva, že v PNL existuje politická klientela. Líder PNL v Poslaneckej snemovni vyhlásil na konferencii bukureštských liberálov, že každá strana má politických klientov. Toto vyhlásenie prichádza krátko po tom, čo politickí protivníci obvinili šéfa PNL Călina Popesca Tăriceana (a premiéra, pozn. autora) že slúži záujmom úzkych skupín, poukazujúc na priateľstvo premiéra s petromagnátom Dinom Patriciom ... Áno, aj my máme

³⁶ MARA, Ş. (2005): PSD califică PD drept un partid clientelar. In: *Noul Adevărul*, 25.06.2005. Dostupné z <www.adevarul.ro> (Arhiva, Politică).

³⁷ BBC Romanian: *Liberalii - bilanț pozitiv al alegerilor*. 30.6.2004. Dostupné z <www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2004/06/040630_liberali_bilant.shtml>.

a budeme mať politickú klientelu, nemusíme sa báť to povedať. Mali ju Bratianovci (tradičná a uznávaná rodina vplyvných rumunských liberálov po I. svetovej vojne a v medzivojnovom období, pozn. autora), mali ju a majú ju veľké európske strany, ale musíme mať aj niečo iné.“³⁸

Samozrejme, že aj PD, koaličný partner PNL, je klientelistickou stranou, ale má na čele rétora, ktorý má momentálne politický kurz. Najvýznamnejšími vnútornými, akcieschopnými oponentmi v PNL boli T. Stoiloian (premiér v r.1991) a Valeriu Stoica, bývalý podpredseda vlády a minister spravodlivosti (1996-2000), ale sú príliš zviazaní s prezidentom. Valeriu Stoica má legislatívnu víziu zmien v krajine (poznámka 64), Stoiloian reformnú ekonomickú víziu.³⁹ PNL je popri PSD druhou významnou stranou, ktorá sa musí obávať o svoju budúcnosť. „Rumunské politické strany majú vážne problémy s nástupníctvom. ... Ťažko pochopiť túto realitu, najmä vtedy, keď má strana vedenie, ktoré nemá iné kladné vlastnosti ako vedúcu pozíciu v štáte, vďaka ktorej rozdáva funkcie a výhody.“ (Cioflanca 2006) Táto charakteristika sedí nielen na pravicovú (?) PNL, ale sedela aj na ľavicovú PSD. PNL je už v osídľach podnikateľov a stráca vlastnú identitu. PNL je zrkadlovým obrazom KDH v SR (ale s opačnou ideológiou), z hľadiska potenciálneho, ale nevyužitého vplyvu, z hľadiska protitotalitných tradícií, ale aj z hľadiska nesprávne aplikovanej politiky voči členskej základni, z hľadiska politického a svojského ideologického elitárstva atď. Od apríla 2007 je PNL vo vláde len s UDMR a jesenná politická scéna sa nesie v jej réžii: prekvapujúco iniciovala zmenu volebného zákona a zavedenie väčšinového volebného systému. Tento krok je jasný: PNL chce odobrať iniciatívu prezidentovi.

Demokratický zväz Maďarov v Rumunsku UDMR je typickou národnostnou, ale i regionálnou stranou Rumunska. Napriek regionálnemu pôvodu jej bukureštské politické podhubie vyhovuje. Strana sa výrazne od r. 1990 nezmenila, čo sa oficiálne vysvetľuje relatívne stabilnou (ale od r. 2004 klesajúcou) voličskou základňou, konštantným politickým programom, neidentifikovateľným politickým zafarbením, porovnateľným s SMK v SR. Obe národnostné strany majú totiž črty pravicovej, liberálnej i kresťanskej strany, ba dokonca nesú i sociálno – demokratickú pečať. To všetko v závislosti od toho, aké záujmy v danom momente preferujú alebo naplňajú. Ich pôsobenie i vnútornú hierarchizáciu ovplyvňujú *ad hoc* aj domáce tajné služby a médiá. Napríklad v marci 1990 prišli do Târgu Mureș „potlačiť“ rozzúrení rumunskí sedliaci manifestáciu rumunských Maďarov. Kto ich zorganizoval? Priviezla ich ešte zrejme

---

³⁸ Realitatea TV: Crin Antonescu a declarat că PNL are și va avea clientela politică. 17.12. 2006. Dostupné z <<http://www.realitatea.net//index.php?domeniu=1&stire=31055>>.

³⁹ Teodor Stoiloian je uznávaný národohospodár, momentálne je blízkym poradcom prezidenta Băseșca. Ako premiér (16.10.1991 – 19.11.1992) mal hlavnú zásluhu na tom, že v Rumunsku sa neroztočila inflačná špirála. Po jeho odstúpení sa inflácia výrazne zvýšila, ale nedosiahla také rozmery ako v Bulharsku v r. 1996-1997. Stoiloian považuje ekonomickú politiku súčasnej vlády za neefektívnu. Požaduje okamžité zavedenia kontrolného systému DPH, prijatie dlhodobej fiškálnej stratégie, rozvoj infraštruktúry, prípravu ľudských zdrojov na vypracovávanie európskych projektov. V tejto súvislosti považuje za chybu nedostatočné financovanie školstva a zdravotníctva. Stoiloian critică guvernul. In: AZI, 29.06.2006. Dostupné z <www.azi.ro/arhive/2006/06/29/starea.htm> (Arhiva).

dobře organizované elementy bývalej *Securitate*. Podobná šovinistická šou sa konala v tom istom období aj v Bukurešti, ale jej gros tvorili mladí, podgurázení fanatici pozvážaní z celého Rumunska s bojovým sloganom: „*Murim, luptăm, Ardealul apărăm!*“ Aj keď v boji zomrieme, Sedmohradsko ubránime.⁴⁰ UDMR mal však v boji za práva svojej menšiny čo naprávať. Za Ceaușesca sa totiž situácia menšín zhoršila. Od r. 1952 existovala v Rumunsku Maďarská autonómna oblasť, ktorú Ceaușescu v r. 1968 zrušil. Znížil sa aj počet škôl s vyučovacím jazykom menšín, vrátane materských, nanucoval sa len rumunský jazyk. Pozastavilo sa národnostné vysielanie, neuvádzali sa dvojazyčné názvy obcí, úrady dokonca donucovali meniť si priezviská. (V SR, za socializmu, v porovnaní s ceaușescovským Rumunskom, mala maďarská menšina na okresnej úrovni životné a národnostné podmienky priam idylické.) Po stránke politickej sa UDMR sformoval zdola nahor z osobností, zo záujmových skupín s viacerými orientáciami a požiadavkami s rôznym stupňom radikalizácie. László Tókes, hrdina z Temešváru, je príkladom najradikálnejšieho intelektuála v UDMR. Dnes, keď klesá počet voličov UDMR, on nadobúda silnejšie postavenie. (V novembri 2007 bol ako nezávislý zvolený do EP!) Zároveň prekážal aj centrálnej moci, ktorá nechala „hrdinu z Temešváru“ verejne kompromitovať.⁴¹ V SMK je politickým zrkadlovým obrazom Tókesa Miklós Duray. V kontexte predchádzajúcej poznámky a v súlade so záujmom centrálnych vlád o umiernených národnostných politikoch, neberieme vyhlásenie Duraya, podľa ktorého bývalého predsedu SMK riadil pred a po r. 1989 dôstojník ŠTB, len ako pochútku pre médiá. Popri radikálnom krídle pôsobí v UDMR aj kresťansko – demokratické a podnikateľské krídlo. Na čele podnikateľov stojí poslanec Attila V. Firma jeho otca profitovala čiastočne aj z deblokácie dlhu Rumunska voči SR z čias RVHP.⁴² Prvým podcembrovým predsedom UDMR sa stal celkove prijateľný Domokos Géza. Druhým predsedom bol Szócz Géza, ktorého podporovali aj Maďari v zahraničí. Vymenili ho uprostred volebného mandátu, lebo údajne podozrivo nakladal s prostriedkami UDMR. V danom momente bol terajší predseda, Marko Béla, najprijateľnejší.

---

⁴⁰ Násilie a vzájomné ukrutnosti poznamenali spolužitie Rumunov a Maďarov v severozápadnom Sedmohradsku, počas hortystickej okupácie i krátko po oslobodení. Faktami sú doložené masakry rumunských civilov horthystickými vojskami v obciach Sarmasu, Moisei, Traznea atď. V októbri 1944 odovzdala sovietska armáda civilnú správu severozápadného Sedmohradska rumunským orgánom, ktoré však nezabránili popravám Maďarov, zo strany vyčínajúcich „občianskych“ gárd. Cieľom agresie boli najmä maďarsky hovoriaci roľníci, ktorí od r. 1940 obrábali pôdu Rumunov. Sovietska armáda musela opätovne prevziať správu do svojich rúk. Tieto udalosti stváruje napríklad román rumunského spisovateľa Titusa Popovici *Setea Smäd* (1958). Preložený bol do slovenčiny aj češtiny.

⁴¹ Tókes informoval o kompromitácii svojej osoby na sneme UDMR v marci 1998 v Târgu Mureș. Pointa kompromitácie spočívalo v tom, že *Securitate* napísala manželke pastora list, v ktorom uviedla meno dámy, s ktorou jej mal byť pastor neverný. Rodinnú diskusiu okolo predmetného listu už *Securitate* odpočúvala, nahrála ju a dala rumunským médiám. Tókesove stanovisko médiá odmietli uverejniť.

⁴² Nábytkárska firma V. staršieho vyrobila na objednávku rumunského štátu nábytok v 100 % hodnote rumunského dlhu. Nábytok sa predal na britskom trhu a zisk sa zrejme rozdelil medzi výrobcu, obe národnostné strany a osoby z ministerstiev, ktoré tranzakciu dododli a odsúhlasili.

Domnievame sa, že skôr povahovo ako politicky. Práve za neho UDMR vsadilo na podnikateľské kruhy, čo narazilo na odpor Tókesa a Szasza Jenő. Problémy maďarskej menšiny sú inak identické s problémami ostatných obyvateľov: podľa prieskumu verejnej mienky v septembri 2004 53 % Maďarov v Rumunsku chcelo vyššie príjmy, 43,4 % zníženie daní a 40,3 % elimináciu korupcie.⁴³ Peniaze resp. prístup k financiám a udržanie politického vplyvu na národnosť a krajinu sú leitmotívmi väčšiny politikov maďarskej národnosti. Politické a ekonomické záujmy sa však prelínajú nielen na úrovni celoštátnej politiky, ale aj na národnostnej. Od r. 1990 si UDMR si udržiava, vďaka navonok proklamovanej lojálnosti, dobré vzťahy s politickou mocou, bez ohľadu na to, či šlo o ľavicu či pravicu. (To isté platí aj o zástupcoch národnostných menšín v parlamente, najmä na úrovni žúp.) Za Constantinesca dokonca vstúpili do vlády, tak ako SMK v SR v r. 1998, čo vyslalo pozitívny signál voči EÚ.⁴⁴ Pragmatickosť má svoje výhody: jednak zabezpečí prežitie národnostnej strany a jednak ho berie na vedomie ústredná politická moc. UDMR dostáva časť peňazí od vlády, preto musí byť chtiac nechtiac lojálna. Dotačné prostriedky idú formálne cez nadáciu *Communitas*. Maďarsky píšuca tlač v Kluži však kladie neprijemné otázky, spojené s osudom dotačných prostriedkov. Až v r. 2002 UDMR predložil po prvýkrát správu o hospodárení s dotáciami, ale správa bola krátka a neúplná. Suma sa pritom každý rok zvyšuje. R. 2001 štátna dotácia pre UDMR predstavovala 90 mld lei, v r. 2004 to bolo už takmer 270 mld.⁴⁵ Z toho jedna štvrtina bola určená na priame náklady UDMR a 20 mld na volebnú kampaň. UDMR ešte dostáva 7 mld lei ako parlamentná strana.⁴⁶ *Uniunea Civică Maghiară* a *Consiliul Național Secuiesc* (poslednú vedie Imre Fodor) sú spolu s Tókesom najväčšími kritikmi UDMR a nadácie *Communitas*. Ich kritika je tvrdšia ako kritika rumunskej tlače, pretože majú zrejme vierohodnejšie informácie. Obe organizácie hodnotia UDMR ako subjekt, ktorý „vytvára totalitnú jednotu komunistického typu“.⁴⁷ Kvôli centrálne pridelovaným financiám sú teda tieto dve organizácie izolované. Nie sú pritom dost silné ani na to, aby nazbierali dost podpisov na založenie vlastnej strany a uskutočnili prípadnú volebnú kampaň. Túto tvrdú skutočnosť požehnal aj nový zákon o voľbách, odhlasovaný aj UDMR. V decembri 2004 bol UDMR pripravený vstúpiť do vlády hociakej farby. Najmä preto, aby si udržal politický prehľad aj vplyv na centrálnej úrovni, ak ho maďarské etnikum nemá

---

⁴³ BALOGH, R. (2007) : PSD cere Curții constituționale să simplifice demiterea lui Băsescu. *Cotidianul*, 26.4.2007. Dostupné z <www.cotidianul.ro> (Arhiva).

⁴⁴ UDMR mal v r. 1996-2000 vo vláde dve kreslá ministrov a 10 štátnych tajomníkov. V Tăriceanovej vláde mal pôvodne jedného podpredsedu vlády a troch ministrov. Od apríla 2007, kedy vládu opustila PD, má ministrov štyroch.

⁴⁵ BALOGH, R.: PSD cere Curții ...

⁴⁶ BALOGH, R.: PSD cere Curții ...

⁴⁷ Imre Fodor, vodca Sikulov z Harghity. FODOR, I. (2007): Liderul secuilor indeamna romanii sa obtina autonomie in regiunile istorice. *Správa Rompres*. In: *România liberă*, 20.7. 2007. Dostupné z <<http://www.romanalibera.ro/a101559/liderul-secuilor-indeamna-romanii-sa-obtina-autonomie-in-regiunile-istorice.html>>.

na regionálnej. V Rumunsku je – zrejme aj kvôli existencii silného maďarského etnika – problém decentralizácie resp. vzťahu regiónov a centra totiž aktuálny. Odborníci označujú na medzinárodnej úrovni tento fenomén problém metropolizácie voči univerzalizácii. (Ivanička 2006) Domnievame sa, že Rumunsko by malo stavať na silných regiónoch a investovať do infraštruktúry, nielen do dopravnej, ale aj do životného prostredia, vzdelávania a do verejného sektora vôbec, lebo od neho závisí životaschopnosť regiónov. (Ivanička 2006, ss.125 - 126) Rumunské regióny sú podľa nás ideálnou bázou pre regionálnu samosprávu. Bukureštskí politickí činitelia majú zakódovaný v politických génoch dvojnásobný strach. Obávajú sa straty politického a ekonomického vplyvu a ešte väčší strach majú z decentralizácie a regionalizácie krajiny kvôli početným etnickým Maďarom. Inštitucionálne zmeny sú však podľa nás nevyhnutnosťou: zvýšia životnú úroveň regiónov a znížia národnostné trecie plochy. V Rumunsku je oproti SR viacero etnických zvláštností. V Rumunsku žije 22 etník, z ktorých 19 má po jednom zástupcovi v poslaneckej snemovni. (19 poslancov etník nezahŕňa poslancov UDMR.) Početnosť maďarsky hovoriaceho etnika umožňuje UDMR mať reálne zvolených viac zástupcov tak v snemovni, ako aj v senáte. Ústava Rumunska je veľmi ústretová a 19 menšinám jedno miesto garantuje, hoci volebný zákon určuje aj istý *numerus clausus*, ale ten je relatívne mierny. (Slováci a Česi sú združení v spoločnom Demokratickom zväze Slovákov a Čechov v Rumunsku UDSCR a tiež majú jedného poslanca. V Maďarsku, napríklad, menšiny nemajú zastúpenie v parlamente.) V župách Harghita a Covasna žije koncentrované sikulské obyvateľstvo; na ostatnom území je maďarské etnikum zmiešané, tvoriac približne menšiu polovicu obyvateľstva žúp. Za Ceaușesca, sa do žúp s prevládajúcim maďarským etnikom cielene presťahovávali najmä chudobnejšie rumunské vrstvy zo severu (Moldova) a z Olténie (juh). Decentralizačný tlak na vládu bude silnieť nielen zo strany etník, ale aj zo strany samotných Rumunov. „Rozumná decentralizácia je preto (v rumunských pomeroch zvlášť, pozn. autora) tou najlepšou zbraňou proti globalizácii“. (Ivanička 2006, s. 126) Silné regióny, personálne doplnené, dokážu uplatňovať a presadzovať paradiplomáciu, nemusia sa spoliehať len na centrálny, často nevykonný byrokratický aparát. To všetko za predpokladu, že sa zachová racionálne spojenie s centrom, lebo región padne ľahšie za obeť zahraničným oligarchickým skupinám. V súčasných rumunských pomeroch nie je však zriedkavosťou, že centrum samotné vedome obetuje aj región zahraničným oligarchickým skupinám. Mala by sa preto presadzovať teritoriálna demokracia, „regionálne samosprávy“.⁴⁸ Budú zaiste originálnymi centrami národnej identity a udržia aj diverzifikované kultúrne hodnoty. Občianske hnutia v Európe sú proti sústreďovaniu moci a centralizácii inštitúcií tak v EÚ, ako aj v národných štátoch. Sústreďovaním moci v EÚ, sa globalizácia môže len urýchliť. Na druhej strane,

⁴⁸ Citovaný Imre Fodor vyzýva aj Rumunov, aby požadovali autonómiu (samosprávu) všetkých historických regiónov Rumunska. (Moldova, Valahia, Banat, Dobrogea, Transilvania a Partium čiže Sedmohradsko) Sedmohradsko sa delí nasledovne: samotný sedmohradský región, Crișana, Maramureș a Satmar. FODOR, I.: Liderul secuilor ...

štandardizácia, ekonomické, ľudsko – právne a politické normy i prvky priamej demokracie EÚ sú pre rumunských a slovenských politikov nepríjemné, zavádzajú ich len pod tlakom. Schizofrénia niektorých rumunských politikov bola a je zrejma: chceli do EÚ, ale nechceli implantovať normy vyplývajúce z *acquis communautaire*: reformovať justíciu, bojovať proti korupcii, presadzovať ekologickú legislatívu. Postoj UDMR k navrhovanému väčšinovému volebnému systému (*votul uninominal*) bol pôvodne negatívny; pod vplyvom koalíciej PNL sa však zmenil. Špičkoví politici UDMR sa totiž skôr obávali osobných prehíer. Väčšinový volebný systém by totiž pre regióny znamenal viac právomocí.⁴⁹

Konzervatívna strana PC (pôvodne PUR) sa najskôr profilovala ako sociálno – liberálna strana. Do volieb v r. 2004, na rozdiel od UDMR, šla spolu s PSD. Po voľbách, na naliehanie prezidenta Basesca sa pridala k vládnej koalícii, sformovanej Alianciou DA. Príslušnosť k inofarebnej vláde a nová európska realita (vstup Rumunska do EÚ) ju prinútili zmeniť dokonca názov. Od r. 2005 nesie konzervatívnu nálepku. Po neúspechu PNȚCD vo voľbách v r. 2000, konzervativizmus v Rumunsku nemá ideového nositeľa, pričom v EP má silné zastúpenie. Posledne uvedený fakt je preto pre PC veľkým lákadlom. Je stranou hrŕstky stredne bohatých, grupujúcich sa hlavne z bývalého rumunského zahraničného obchodu. Jej predsedom a najvýraznejším klientom je Dan Voiculescu, bývalý agent *Securitate*. PC vládu v r. 2007 opustila.⁵⁰

Opozičné strany

PSD od r. 2003 resp. 2004 stráca volebné preferencie. Volebný neúspech resp. Pyrrhovo víťazstvo v parlamentných voľbách a prehraté prezidentské voľby v decembri 2004 odrážajú trend z r. 2003. PSD síce v r. 1999 vehementne odmietala útok NATO na Juhosláviu, ale bez problémov sa zapojila do vojny v Iraku. Zaiste to už bolo však aj prirodzené gesto Rumunska po vstupe do NATO. Proamerický diskurz však prišiel na objednávku, akoby z večera do rána, v r. 2003, aby o.i. plošne vysvetlil vstup Rumunska do vojny v Iraku.⁵¹ Vstup do NATO však postavenie PSD v spoločnosti neposilnil. Kvôli lepšiemu imidžu seba i svojej strany, Năstase,

---

⁴⁹ Na lídrov UDMR číha dvojnásobné nebezpečenstvo hlasovania o jednom kandidátovi v príslušnom volebnom obvode (regióne). Jednak môžu voličov a sympatizantov UDMR prehlasovať Rumuni (aj keď len o minimum hlasov) a jednak osobnosť – Rumun či Maďar má väčšie šance ako člen UDMR.

⁵⁰ Na činnosť PC „venovali sympatizujúce firmy“ 3 miliardy lei. (1 € ± 3, 65 lei) Tieto firmy však majú obrovské dlhy voči štátu na daniach, sociálnych a zdravotných odvodoch. 3 miliarde de lei donate ilegal către Partidul Umanist Român. Úvodník. In: *Libertatea*, 17.3.2005. Dostupné z <www.libertatea.ro> (Arhiva).

⁵¹ PREDA, C. (2004): Le proaméricanisme roumain: trahison et diffamation. *Revue internationale et stratégique*, No 53, printemps 2004, s. 107 – 112, extras separat.

premiér a predseda PSD v jednej osobe, začal preto servírovať koncom r. 2003 myšlienku, že „Rumunsko má fungujúcu trhovú ekonomiku“. Bolo to voluntaristické heslo a malo zakryť vnútrostranícku a etatizovanú korupciu. Nástase sa tak stal radikálny v požiadavkách voči EK, ale aj voči vlastnej straníckej špičke a klientom. Najvýznamnejší šéfovia klientelistických skupín, hrajúci pre PSD boli Gabriel Bivolaru, Dumitriu Sechelariu, Bebe Ivanovici, Corneliu Iacubov, Felix Motranul. Klientele pripadol aj ALRO Slatina. Tento prosperujúci hliníkarský podnik bol privatizovaný straníckou klientelou PSD spolu so zahraničným investorom. Firmy, podporujúce PSD, dlžia na odvodoch do štátneho rozpočtu desiatky mld nových lei a spomínaný ALRO dostával elektrickú energiu za zvýhodnenú cenu. Nástase šiel pred vstupom Rumunska do EÚ ešte ďalej: poslanci za PSD nesmeli viesť obchodné spoločnosti, bez ohľadu na výšku kapitálu.⁵² Zákonite prišli promptné reakcie resp. otázky poslancov PSD, či ich firmy majú viesť príbuzní.⁵³ (Podobnosť s vyjadrením bývalého robotníckeho poslanca v NR SR nie je náhodná. Pozn. autora) Domnievame sa, že práve tí poslanci, za ktorými stáli klientelistické skupiny z jednotlivých obchodných a priemyselných odvetví sa napokon postavili proti Nástasemu, ktorý sám v obohacovaní nepoznal mieru. Už v r. 2003 sa teda sformovali v radoch PSD dva odbojné tábory:

1. Poslanci, ktorí nesmeli podnikáť a ktorí prichádzadli o financie pri spolupráci s klientelistickými skupinami.
2. Župní baróni, ktorí profitovali zo štátnych zákaziek, PSD financovali a „naháňali“ jej v župe hlasy.

Župní baróni po vstupe do NATO, sa už nevenovali ani funkciám, ale hľadali nové politické objekty. Ako výstižne napísali médiá, „schizofrénia už bola viditeľná na každom kroku.“⁵⁴ Reakcia Iliesca na rozorvaných barónov a obskúrne podnikanie v strane, z 11.decembra 2004, svedčí o blížiacej sa straníckej pohrome. Vtedy verejne vystúpil a pranieroval tzv. „*capitalismul de cumetrie*“ čiže „kmotrovský (prepojený, župný PK) kapitalizmus“.⁵⁵ Iliescu sa inak nikdy nezaprel, socializmu a sociálnym výdobytkom veril telom i dušou.⁵⁶ Aj napriek tejto formálnej kritike, rumunská justícia za vlády PSD nesmela do r.

---

⁵² CRISTEA, R. C (2003): Același Mișchie, cu aceeași pălărie. *Revista 22*, anul XIV, Nr. 676, 18 – 24.2003. Dostupné z <<http://www.revista22.ro>> (Arhiva).

⁵³ CRISTEA, R. C. (2003): Același Mișchie ...

⁵⁴ „Marius Oprisan, predseda župnej rady Vrancea (PSD, PK) sa denne preváža na najmodernejšom džipe povedľa blokov, kde niet teplej vody kvôli stagnujúcej rekonštrukcii vodovodných a kanalizačných potrubí.“ CRISTEA, Radu Călin: Același Mișchie ...

⁵⁵ CRISTEA, R. C.(2003): Același Mișchie ...

⁵⁶ Od dôverného, očitého svedka sme získali nasledujúcu informáciu. R.1985 zomrel v Iraku na chorobu srdca brat Iona Iliesca. V Iraku pracoval ako expert – hydrológ. Na žiadosť rodiny pop pochoval zosnulého podľa ortodoxného obradu.

2004 siahnuť na pochybných klientov, splodených PSD v lone „kmotrovského kapitalizmu“. Iliescu, samozrejme kritikou mieril aj na Năstaseho, Năstase mieril na poslancov. Výsledkom bolo napokon to, že viacerí významní klienti PSD prešli pred voľbami v r. 2004 k PD.

Strana Veľké Rumunsko PRM vznikla po PDSR ako druhé, tvrdšie nacionalistické ego časti rumunského národa v r. 1990. Charakterizoval ju eklektický nacionalizmus, pretože na úroveň národných hrdinov kládla tak maršála Iona Antonesca ako aj Nicolae Ceaușesca. Pôvodne antisemitický postoj sa od r. 2003 začal meniť. Volebné apogeum dosiahla v r. 2000. Jej predseda Corneliu Vadim Tudor dostal v prezidentských voľbách 28 %, strana v parlamentných voľbách 21 %. Odvtedy však neustále upadá, od r. 2005 sa prakticky rozpadá. Stráca síce aj jej umiernený ideologický partner, PSD, ale dôvodov rozpadu PRM je viac. PRM sa rozpadá nielen kvôli tomu, že jej nacionalistický diskurz nemá po vstupe Rumunska do EÚ opodstatnenie. Rozpadá sa aj kvôli tomu, že po strate vplyvu už nemajú jej špičkoví členovia prístup k ekonomickým a spoločenským hroziakom. Navyiac, proti lídrovi Tudorovi sa stavajú intelektuáli z vlastnej strany. Pomerne neznámy poslanec, Corneliu Ciontu, mu od r. 2005 odobral tretinu poslancov (13) a začal podporovať v poslaneckej snemovni PD.⁵⁷ Tudor už dlhšiu dobu mení ciele a metódy a dezorientuje tak voličov a župných vodcov. Jeho výsadné populistické miesto na rumunskej politickej scéne preberá Gigi Becali, ako rumunský *Berlusconi*. Ten nevsádza na antimaďarskú kartu, ale ako prezident STEAUA Bukurešť na populárny futbal a ortodoxnú vieru. PRM bola klientelistickou stranou *sui generis*. Inak povedané, klientelu PRM tvorili jej samotné centrálné a župné vedenia. Umožňovalo im to nielen poslanecké postavenie, ale aj vďačná a nenáročná voličská základňa. Tej totiž stačil protimaďarský diskurz, nie majetok. Podobnosť so SR nie je vôbec náhodná. Župný resp. regionálny charakter stranického klientelizmu vynikne ešte viac pri porovnaní ekonomických záujmov a aktivít bývalého primátora Kluže Gheorghe Funara a bývalého primátora Žiliny. Dobré čitateľná je aj zmiešaná stranicka štvorhra. *Machovi* vždy sekunduje výrečná dáma. Voličov rozpadajúcej PRM osloví zrejme Băsescu, ktorý umne, *ad hoc*, takrečeno homeopaticky, dávkuje národný diskurz. Nekritizuje Maďarsko za tzv. zasahovanie do vnútorných záležitostí krajiny, tzv. iredentu atď., ale poukazuje napríklad na nevysvetliteľnú spoluprácu UDMR s PSD v parlamente, pred voľbami, na ich delenie vplyvu v ekonomických otázkach atď. PD zrejme preberie aj časť voličskej základne PSD.

V Rumunsku dnes prebieha tvrdý ideologický, hodnotový, ekonomický a sociálny boj o voliča, ale aj o klientelistické skupiny. V roku 2004 naopak platilo, že klientelistické skupiny

---

Iliescu stál na pohrebe obďaleč, ako keby sa ho obrad netýkal. Vedel totiž, že na pohrebe sú aj agenti *Securitate*, ktorí všetko nahlásia Ceaușescovi. (Iliescu bol od r. 1971 v nemilosti Ceaușescovcov.) Po skončení obradu sa priblížil k bratovmu hrobu, postavil naň prinesený magnetofón a z kazety zaznela internacionála.

⁵⁷ ISTOPOR, A. (2005): Aripa Ciontu zboară spre partidul lui Boc. *Evenimentul zilei*, 13.6.2005. Dostupné z <www.evenimentulzilei.ro> (Arhiva).

bojovali o politické strany. K podobnému boju došlo v rumunskej demokratickej histórii len dvakrát. Prvýkrát v r. 1856, po vzniku rumunských kniežatstiev. Vtedy však bola politická ponuka jednoduchá, limitovaná na dva tábory: domáci konzervatívny a liberálny (profrancúzsky). Druhýkrát v r. 1918, po víťaznej vojne a po vzniku Veľkého Rumunska.⁵⁸

Aké iniciatívy a legislatívne kroky môžu eliminovať „šedú zónu demokracie“ ?

Rumuni chcú vzlietnuť, ale ich politická elita zostáva na zemi. Takto obrazne by sme sa mohli vyjadriť o súčasnej rumunskej politickej scéne. Nesmieme však prehliadať snahy niektorých rumunských politikov a väčšiny médií o zmenu volebného zákona a teda i volebného systému. Tzv. *voțul uninominal*, je doslovne hlasovanie o jednom kandidátovi. V pravom slova zmysle je to však snaha o zavedenie väčšinového systému, ktorý inak veľmi dobre vyhovuje naturelu súčasného prezidenta Rumunska, ale i dobe, v ktorej sa Rumunsko nachádza.⁵⁹

---

⁵⁸ Viď recenziu autora na publikáciu SCURTU, I. et alii: *Enciclopedia partidelor politice din România*. (1859-2003). In: *Historický časopis*, 52, 4, 2004, s.739-740.

⁵⁹ Čo je vlastne voľba „jedného kandidáta“? Rumunské médiá, verejná mienka, ale i politické strany myšlienku voľby „jedného kandidáta“ berú s plnou vážnosťou, je lákavá i nebezpečná zároveň. Je to priama voľba individuálnych kandidátov, nie predloženie uzavretej volebnej kandidátky *en bloc*, ktorú zostavujú politické strany na základe menej transparentných a viac skrytých kritérií. Verejnosť od tejto voľby očakáva „zosobnenie“ kandidáta; má byť protipólom doterajších striktných stranických kandidátok, na ktorých často figurovali neznáme alebo dokonca skompromitované osoby. Podstatnou negatívnou črtou doterajšieho volebného systému v Rumunsku, (i v SR) je nemožnosť voliča slobodne navrhnúť svojho kandidáta a ovplyvniť jeho budúcu činnosť. Preto je voľba „jedného kandidáta“ krokom vpred, aj keď ide len čiastočne zavedenie prvkov priamej demokracie. Poslanci si budú uvedomovať Damoklov meč „neznovuzvolenia“ a verejnosť podvedome tuší, že takto zvolení poslanci budú vytvárať menej politický parlament, bez živočíšnych tlakov stranických centrál či politickej klientely. Mediami zaužívaný pojem „voľba jedného kandidáta“ je veľmi zjednodušený výraz, ktorý politológovia nazývajú väčšinový volebný systém, s výberom jedného kandidáta. V rumunských podmienkach sa doterajší pomerný volebný systém skompromitoval z viacerých dôvodov. Najväčšiu apatiu spôsobilo takmer doživotné pôsobenie úzkeho, prestarnutého vedenia PSD v parlamente. Kandidáti pochádzali z nevzdelaných stranických klanov, z bývalých a súčasných servilných stranických funkcionárov a dobrodruhov. Aj kvôli nim obyvateľstvo Rumunska nepocítilo podstatné zvýšenie životnej úrovne, lebo legislatívne nepodporovali reformu úpadkového, dirigistického hospodárstva.

Kandidátky demokratickej opozície boli síce prešpikované vysokoškolsky vzdelanými ľuďmi, ale vidiek týchto ľudí neakceptuje. Paradoxné preto v Rumunsku aj v SR bolo, že tí, čo vidiek ochudobňovali a ožobračovali, boli (a čiastočne ešte aj sú) jeho vyvoleními. V priamej konfrontácii však demagógia PSD ťahala vždy za slabší koniec. Voľby primátora v Bukurešti a v Temešváre PSD pravidelne prehráva. Je to dané decembrovou tradíciou a multikultúrnym prostredím. Voľba jedného kandidáta bude testom demokratického charakteru modernej strany po vstupe Rumunska do EÚ. V novom systéme bude menej členov parlamentu, lebo budú zrejme dva volebné obvody pre kandidujúcich senátorov.

Po vstupe Rumunska do EÚ sa začalo spoločenské myslenie aktivizovať viac ako v SR. Nová hlava štátu, začala otvorene hovoriť o potrebe politickej etiky, o intenzívnejšom boji proti korupcii, o nových kritériách, ktoré by mali politici spĺňať prv ako by sa uchádzali o dôveru voličov. Je to sympatický pokus zmeniť veci verejné k lepšiemu, hoci ani nový volebný systém nebude všeliakom. Takisto sa domnievame, že aj za prezidentom sú klientelistické skupiny, len so spoločensky aktuálnejšími cieľmi. Občianska odvaha a vstupovanie do konfliktov nie je silnou stránkou verejnosti ani v Rumunsku, ani v SR, ak si odmyslíme načasované aktivity lekárskejších a učiteľských odborov, či sporadické petície intelektuálov. Preto nie je pre zainteresovaných prekvapením, že s iniciatívou na väčšiu demokratizáciu krajiny prichádza v Rumunsku priamo hlava štátu.

Najväčšie úspechy zatiaľ krajina dosiahla v boji proti korupcii. Sú to však relatívne úspechy, pretože rozsah korupcie v Rumunsku je nevídaný. Na druhej strane vláda prijala niekoľko rozpačitých personálnych opatrení. Európske inštitúcie sa viackrát pochvalne vyjadrili

---

Na úrovni župy a podľa trvalého bydliska kandidáta. Do poslaneckej snemovne by mohli byť na jeden mandát až štyri volebné obvody: jeden v mieste bydliska kandidáta a ďalšie tri na úrovni rajónov, ktoré boli do r. 1965 pod župami. Prečo PSD v r. 1990 upustila od opätovnej rajonizácie žúp? Aby zabránila ľahšiemu zapusteniu koreňov voľby jedného kandidáta, čiže systému okamžitej funkčnosti? V teoretickej oblasti *votul uninominal* poskytuje stabilitu vládnutia, hoci doterajšie „stabilné“ vládnutie PSD vďaka pomernému systému nebolo pre krajinu výhodou. Jeho ďalšou organizačnou výhodou je, že môže byť jednokolové. Môže byť aj súťaživejší, dvojkolový systém, na spôsob francúzskeho, kedy do druhého kola postupujú dvaja najúspešnejší kandidáti. Popri vymenovaných výhodách sa dajú anticipovať aj nevýhody. Je výhodný skôr pre veľké strany, ktoré sa môžu stať dominantné. Dokonca sa môže stať, že z relatívnej väčšiny dosiahnutej vo voľbách, sa stane absolútna väčšina v parlamente. Tieto mandátové nožnice sa roztvárajú tým viac, čím viac mandátov je v hre v jednom volebnom obvode a čím menej je volebných obvodov. Ostatné politické strany či zoskupenia sa môžu ocitnúť v menšine resp. dosiahnu len niekoľko desiatok mandátov. Výsledok môže samozrejme ovplyvniť aj spôsob vytvárania volebných obvodov, úroveň stranických nálad, politická tradícia vo volebnom obvode, výsledky predchádzajúcich volieb atď. Nový volebný systém závisí aj od sociálneho, profesionálneho a vekového zloženia v obvodoch. Vytvorenie volebných obvodov by malo byť čo najobjektívnejšie, čo bude problémom najmä v zmiešaných rumunsko – maďarských oblastiach. Momentálny systém UDMR veľmi vyhovuje Asociácia PRO DEMOCRATIA v analýzach tvrdí, že menšiny v dôsledku nového volebného systému neustratia. Z výsledkov, získaných na základe simulovania ostatných volieb vyplynulo, že proporcia medzi počtom hlasov a mandátov zostane zachovaná. Obavy lídrov UDMR sú potom skôr obavou z osobného neúspechu.

Po prvých voľbách podľa takto prijatého volebného systému sa objavia nelogické výslednice. Strana, ktorá napríklad dostala na celoštátnej úrovni 30% hlasov, sa nedostane do parlamentu, lebo nevyhrala ani jeden súboj vo volebnom obvode.

Takýto systém by napríklad splodil jednofarebnú vládu. Voľba jedného kandidáta naproti tomu vytvára diskrepanciu medzi vôľou elektorátu a politickým obsahom hlasovania. Bude chýbať vyváženosť; riešením by bol kombinovaný systém ako napríklad v Maďarsku a v Nemecku. *Votul uninominal* je šitý na politické systémy, kde sa zvyrazňuje súťaživosť, ale môže dôjsť aj k vylúčeniu z hry významného politického subjektu na celé volebné obdobie. O to však zrejme prezidentovi Băsescovi ide.

Spracované podľa: BLAGU, B. (2007): Avantajele și dezavantajele votului uninominal și ale referendumului pe această temă. *Hotnews*, 5.3.2007. Dostupné z <<http://www.hotnews.ro>> (Arhiva) a MIHAI, C. (2000): Marea șansă a centru-dreptei: votul uninominal. *România liberă*, 19.8.2000, s. 7.

o bývalej razantnej ministerke spravodlivosti, ktorú však vláda odvolala! Podľa našich informácií to bolo na naliehanie klientelistických skupín, a to nielen z pozadia vlastnej strany. Vláda Rumunska po r. 2004 sa teda permanentne neriadi princípom „múdreho používania politickej moci.“⁶⁰ Pre drvivú väčšinu rumunských i slovenských politikov preto skôr platí Macchiaveliho zásada: „Získanie a udržanie politickej moci sa musí riadiť, ak má byť úspešné, pokiaľ možno odhadzovaním morálnych zábran a zásadou okamžitého a čo najväčšieho prospechu“ (Sutor 1996, s. 69). V tom sa však prejavuje kategória sily, nie moci. Touto zásadou sa riadili po r. 1989 niektorí politici tak v Rumunsku ako aj v SR : dva surové nájazdy rumunských baníkov na Bukurešť (1990, 1991), eskortovanie bývalého monarchu z hrobu rodičov na letisko, parlamentná noc HZDS v novembri 1994 („my to prevalcujeme“), podozrivé vystupovanie prokurátorov v kauzách únosu syna bývalého prezidenta SR atď. Samozrejme, že hrubé prejavy fyzickej či parlamentnej sily sa už po r.1998 v SR a od r. 2000 v Rumunsku neopakovali, ale úzke stranické, skupinové alebo individuálne záujmy, demagógia, zneužívanie tajných služieb, neštandardné ovplyvňovanie volieb, justície, neidentifikovateľní stranícki darcovia, nezúčtovateľné financie po voľbách atď. patria do bežného repertoáru politických strán v oboch krajinách. Bolo by naivné sa domnievať, že politici a strany využívajú moc len pre všeobecné dobro. Príslušné demokratické inštitúcie, občania a demokratické spoločenské mechanizmy preto musia v tomto kontexte hrať dôležitú kontrolnú a monitovaciu rolu, bez ohľadu na spektrum politickej strany. Nezastupiteľnú úlohu v tomto procese zohrávajú *médiá, intelektuáli, čitateľnejší tretí sektor a využívanie demokratických pák*, ktoré majú občania (i úprimní politici) k dispozícii. Tieto štyri významné spoločenské segmenty tak môžu významne eliminovať „šedú zónu demokracie“, zdokonaľiť demokratické mechanizmy spoločnosti a pôsobiť na budúci vývoj. (Abrahám in Abrahám et alii 2003)

Médiá sa však musia striasť prílišnej závislosti a novinárska a profesionálna česť by nemala byť len prázdny slovom. Príkladmi profesionálnych zásad sú postoje novinárov, ktorí radšej opustili dobre platené pracovné miesta, akoby mali podliehať cenzúre moci. *Médiá* síce majú obrovský vplyv na verejnú mienku (najmä vizuálne), ale nesmú sa preceňovať a vždy nemusia znamenať najväčší tromf. (Gindl in Abrahám et alii 2003) Pri porovnaní médií v SR a v Rumunsku, nájdeme podobné (amerikanizácia) i odlišné črty. Najviac rozdielov spozorujeme

---

⁶⁰ Pri aplikácii politickej moci sa podľa Sutora (SUTOR, B. 1996, s. 68.) majú uplatňovať štyri princípy „múdreho využívania politickej moci“:

- 1)** Vymožiteľnosť práva a právny štát. Najviac sa kritizujú právne poriadky štátov kvôli nerovnosti občanov pred zákonom a kvôli porušovaniu ľudských práv. Vychádza sa z toho, že ľudské práva patria každému jednotlivcovi.
- 2)** Umiernenosť v používaní moci, lebo okamžitý úžitok uzurpovaný držiteľom politickej moci má dlhodobé nepriaznivé následky a vedie nielen k strate moci, ale aj ku kompromitácii a k potenciálnemu neúspechu v budúcom politickom súboji. Nehovoriac o ťažkej a komplikovanej náprave narušených vecí verejných.
- 3)** Vzájomnosť, spolužitie, komunikácia, zlučiteľnosť záujmov, rovnováha politických a spoločenských síl.
- 4)** Prijateľnosť politických a profesionálnych požiadaviek, aby sa nepoškodila krehká miera dôvery.

pri periodikách. *România liberă* je síce vyslovene pravicová, porovnateľná so SME, ale *Cotidianul* je denník, ktorý možno nazvať po ostatných voľbách prezidentským. V SR tento žánér periodika od vzniku samostatného štátu absentuje. Slovenská Pravda je denník, ktorý podľa nás kvalitou a objektivnosťou predčí väčšinu rumunských denníkov. Jej rumunská menovkyňa *Adevărul* (Pravda) mala rafinované nacionalistické tendencie a v hlbších politických analýzach bola badateľná demagógia. Považovala sa za denník novinárov strednej úrovne, zväčša bývalých dôstojníkov *Securitate*. (V *Securitate* mali aj externí agenti hodnosti.) Reakciou mladších redaktorov je založenie novej *Noul Adevărul. Ziua* (Deň) je veľmi kritický voči prezidentovi. Má síce potrebnú intelektuálnu a analytickú úroveň, ale je finančne závislý od petromagnáta Dina Patriciu. *Evenimentul zilei* padol v r. 2000 pod vplyv provládných kruhov. Momentálne si však udržiava odstup od politických strán, možno preto, lebo patrí do nemeckého mediálneho koncernu. V Rumunsku vychádza oveľa viac denníkov ako v SR. Limitovanie veľkého tlačového mienkotvorného spektra – tak ako v SR – zrejme ešte len príde. V Rumunsku sú podľa nás médiá odvážnejšie, ale aj živelnejšie. Zrejme nesú aj dedičstvo medzivojnového politického koloritu, ktorý bravúrne priblížil spisovateľ I.L. Caragiale. Rumunské médiá druhého sledu, ale i populistickí politici, sa riadia osvedčeným rumunským pravidlom: kto nadáva, má pravdu ... Na druhej strane máme skúsenosti, podľa ktorých rumunskí politici znesú viac ako politici v SR. Na hlad po objektivnom a vyváženom spravodajstve odpovedali akoby súčasne dve nové televízne stanice: TA3 v SR a *Realitatea* v Rumunsku. Obe si zatiaľ udržiujú vysokú sledovanosť a zatiaľ nepodliehajú skupinám, ktoré stoja za politickými stranami. Takýto stav sa dá dosiahnuť minimálnou, ale veľmi jasnou a vynútitelňou legislatívou, ktorá by pamätala nielen na etický rozmer, ale aj na konflikt záujmov.⁶¹ Najväčším spoločenským zlom, za ktoré sú médiá zodpovedné, je vyfabrikovanie politikov, ktorí sa neosvedčili alebo dlhodobo negatívne ovplyvňovali politickú scénu.⁶² Slovenská mediálna scéna takýmito politikmi hýrila, v Rumunsku médiá toľko politických mesiašov po r. 1989 nevyprodukovali. Súviselo to azda s tým, že Rumunsko už malo štátnu suverenitu a hlavný politický protagonista decembra 1989

⁶¹ „Ide skôr o to, aby sa v médiách hlavného prúdu zachoval priestor pre vecnú, analytickú zložku ... pokladám za dôležitejšie ako ochranu absolútnu mieru slobody slova elementárnu ochranu ľudskej dôstojnosti. Rovnako si myslím, že v európskych pomeroch by mal byť ústavným spôsobom zakotvený ako jeden zo základných prvkov nielen konflikt ekonomických a politických, ale aj mediálnych a politických záujmov. Myslím tu, pravdaže, na moc súkromných médií v politike, ako o tom svedčia prípady Berlusconiho, Železného či Ruska. To nie je ich problém, oni si môžu umyť ruky, že len využívajú platné zákony, to je problém zákonov.“ NOVOSAD, F. In: ABRAHÁM, S. et alii (2003): *Médiá, Tretí Sektor a Intelektuáli ...*

⁶² „Myslím si, že takáto situácia (vyrábanie politikov médiami, PK) je nezdravá tak pre politiku ako aj pre médiá. Keďže žijeme v európskych pomeroch, mali by sme sa porovnávať v prvom rade s európskymi a nie s americkými médiami. ... V Nemecku je systém rozsiahlej konkurencie elektronických verejnoprávných a súkromných médií, pričom súkromné médiá nezasahujú do tých oblastí, ktoré pokrývajú verejnoprávne médiá, teda nekonkurujú im v oblasti spravodajstva, spoločenskej a politickej publicistiky. To nie je ich úloha.“ ZAJAC, P.. In: ABRAHÁM et alii (2003): *Médiá, Tretí Sektor a Intelektuáli ...*

– Ion Iliescu – sa na prevzatie moci dlhodobo pripravoval. Verejnosť zrejme vnímala Iliesca ako (kritizovateľnú) politickú nevyhnutnosť. Ostatní politici z PDSR vďačili za politické výsledky jednak Iliescovi a jednak masovej členskej základni. To isté možno konštatovať na margo viacerých politikov z HZDS. Samozrejme, že v oboch krajinách vyniesla do popredia podobné typy tribúnov či rečníkov aj krátka revolučná vlna, nielen médiá samotné. Uvedme porovnateľné paralely: Ján Budaj/ Milan Kňažko – Mircea Dinescu/Ion Caramitru. Ich spoločnou črtou o.i. je, že ani jeden už v tzv. vysokej politike nepôsobí a netrpia zrejme existenčnými problémami. Jediným významnejším, od r. 2004 mediálne forsírovaným rumunským politikom, ktorý mal však dosť dlhú efektívnu a úspešnú ministerskú a primátorskú prax, je prezident Traian Băsescu.

Intelektuáli

Jedinou možnosťou ako ovplyvniť výber alebo principiálne konanie politikov sú len voľby alebo referendá. Podstatná zmena nespočíva v nových menách na kandidátkach politických strán, ale v spôsobe prvotného výberu a návrhu kandidátov. V SR, myšlienku občianskej, priamej demokracie má ambíciu zaviesť len izolované hnutie hŕstky intelektuálnych nadšencov z Agory; nie je však ešte politicky konštituované a mediálne je prakticky neznáme. V Rumunsku Agoru donedávna „vlastnila“ PSD; mladej intelektuálnej ľavici dala priestor v časopise *Agora Social – Democrată*.⁶³ Prvotný spôsob a výber kandidátov by sa podľa priamej demokracie udiat petičným hlasovaním jednotlivých občanov od úrovne obce, cez okres a samosprávny kraj až po národný parlament resp. EP. Implantáciu týchto myšlienok by však mali zabezpečiť v prvom rade intelektuáli. Najskôr oni sú schopní vyvinúť tlak na politikov aj medzi voľbami, len musia mať mediálny priestor. Najvhodnejší by boli nezávislí, materiálne zabezpečení intelektuáli, ktorí sa profesionálne v politike neangažujú, ale sledujú ju a vedia sa k nej vyjadriť. Majú potrebné znalosti a kompetencie; problémom je vhodná kombinácia ich odborností, záujmov a organizovanosti. Taktiež by to mohol byť spomínaný **tretí sektor**, ktorý je rešpektovaný, je organizovaný a dokáže mobilizovať ľudí. Otázne je, či dokáže byť názorovo samostatný resp. neovplyvniteľný skrytými chlebobarcami. Do úvahy prichádzajú aj ojedinelí a vzácni politici – intelektuáli, s reálnymi reformnými víziami. V Rumunsku stojí za pozornosť iniciatívny návrh bývalého ministra spravodlivosti Valeria Stoicu na zmenu ústavy a zavedenie územnej

---

⁶³ V Rumunsku, podľa volebných programov, sú občianskej demokracii blízke Demokratická strana (podľa názvu) a tri málo známe strany Partidul Inițiativa Națională, Partidul Noua Democrație a Uniunea pentru Reconstrucția României.

samosprávy.⁶⁴ Angažuje sa aj skupina intelektuálov z časopisu *Dilema veche*, ktorá podporuje prezidentov návrh na zmenu volebného systému a ústavy. V SR sme zaznamenali ojedinelý príklad intelektuálnej odvahy vstúpiť do vysokej politiky zo strany bývalého veľvyslanca SR

---

⁶⁴ Valeriu Stoica vychádza z presvedčenia, že reforma ústavy je inštitucionálnym základom reformy celého rumunského politického systému a zavedenia modernej demokracie, liberálneho typu. Ústavu z r. 1991 považuje za prežitý kompromis, plný protirečení, etnických rezidií a ideologickej strnulosti. Kompromisy síce doteraz držali pohromade politické triedy, ale spôsobovali periodické krízy, nefunkčnosť exekutív a problémy prezident verzus premiér. Novela ústavy z r. 2003 síce odstránila prežitky vo všeobecných ústavných princípoch, ale v hlave III a V sa nezmenili mechanizmy a efektívnosť verejnej a štátnej moci. Rumunsko tak stráca krok s európskymi demokratickými inštitúciami. Zmene ústavy musí predchádzať široká diskusia občanov, občianskych združení, médií, právnikov, rumunských i zahraničných politológov. Základnými subjektmi diskusie by mala byť opcia medzi parlamentnou republikou (Stoica je jej prívržencom) a prezidentskou republikou, opcia medzi jednokomorovým a dvojkomorovým parlamentom, opcia medzi starým a novým volebným systémom, opcia medzi starým a novým súdnym systémom, opcia medzi súčasným administratívno – teritoriálnym usporiadaním a reorganizáciou žúp. Župy by mali byť nahradené samosprávnymi regiónmi v rámci jednotného, decentralizovaného štátu. Stoicove návrhy zhrnieme do niekoľkých bodov :

„A. Regionálna autonómia by bola medzičlánkom medzi štátom a miestnymi územnými správnymi celkami. Regióny musia byť dostatočne demograficky a ekonomicky silné a diverzifikované. Dnešné župy by zanikli.

B. Miestne územné správne celky (infraštátne *infra-statale*) budú metodicky riadiť obce a zabezpečovať im odborný servis. V.Stoica navrhuje zriadenie 10 regiónov, so samosprávnymi orgánmi, s vlastnou kompetenciou, s právom riadiť regionálne finančné, materiálne a ľudské zdroje. Obce (*comune*) budú mať buď vidiecky charakter (*sate*) alebo mestský (*orașe*). Hlavné mesto regiónu bude strediskovým mestom (*municipiu*). Aj obce budú mať potrebný stupeň samosprávy. Mesto Bukurešť, okrem toho, že bude (je) hlavným mestom krajiny, bude zároveň aj hlavným mestom *Regiunea Metropolitană București*.

C. Regionálnu samosprávu bude zastupovať regionálne zhromaždenie, zvolené priamym všeobecným hlasovaním, na tri roky. Bude poradným a regionálnym „zákonodarným“ orgánom so záväznými uzneseniami a nariadeniami. Výkonným orgánom bude regionálna rada, na čele s guvernérom. Regionálnu radu bude voliť i odvolávať regionálne zhromaždenie. Taký istý systém bude platiť na úrovni obcí resp. dedín a miest. Starostovia a primátori, volení priamo, by mali mať len 3 - ročný mandát namiesto doterajšieho 4 - ročného. Celoštátne zákonné normy budú nadradené regionálnym a miestnym a súdne inštalácie (prokuratúra) budú bdieť nad ich rešpektovaním. Nad ochranou regionálnych samospráv bude bdieť Ústavný súd. Právnu ochranu regionálnych samospráv a obcí voči sebe navzájom budú riešiť príslušné súdne inštitúcie.

D. Decentralizácia Zákonom, iniciovaným subjektom s právom legislatívnej iniciatívy a po konzultácii s regiónmi a obcami, sa budú môcť delegovať regiónom ďalšie, rozšírené právomoci z centra. Výnimkou budú právomoci štátnej moci, taxatívne uvedené v ústave. Výkon rozšírených právomocí môže byť zabezpečený exkluzívne regiónmi, paralelne alebo komplementárne s ústrednou štátnou mocou. Regionálna decentralizácia nesmie zasahovať do jednoty štátu a rovnosti občanov. Regióny a obce budú môcť uzatvárať cezhraničné zmluvy alebo zmluvy so zahraničnými teritoriálnymi jednotkami na ich úrovni. Nebudú môcť uzatvárať medzinárodné zmluvy so štátmi alebo medzinárodné zmluvy s medzinárodnými organizáciami, ktoré by platili na území regiónu.” Budú však môcť spolupracovať s medzinárodnými organizáciami, čím vzíde potreba implantácie paradiplomacie.

Návrh Stoicu je doteraz najodvážnejším pokusom o zmenu Ústavy Rumunska po r. 1990. Podľa nášho názoru, návrhy sú reálne a zmeny, aj keď nie všetky, sa do navrhovaného termínu (2010) zrejme presadia. (SR je vo fungovaní vyšších územných celkov a miestnych samospráv pred Rumunskom.) STOICA, Valeriu: *Necesitatea și principalele direcții ale revizuirii Constituției României*. Dostupné z <<http://www.cadi.ro/images/Stoica,%20Valeriu%20-%20Reevaluarea%20Constitutiei.pdf>>.

v USA. Verejnosť pozitívne vníma aj rôzne výzvy slovenských intelektuálov k neriešeným alebo k podozrivým kauzám ap. Sľubne pôsobí aj fakt, že pod výzvami je už aj podpis bývalého nekompromisného vyšetrovateľa závažnej trestnej činnosti ústavných činiteľov, ktorý zrejme ešte nepovedal posledné slovo.⁶⁵

Čím by sa uvedené syndrómy „sedej zóny demokracie“ dali eliminovať alebo redukovať v blízkej budúcnosti? Najväčší dôvod pretrvávania syndrómov väzí zrejme „... v správaní spoločnosti a v hodnotách, ktoré spoločnosť vyznáva, čiže v neformálnych pravidlách ... Politici vždy robia len to, čo im zákony a ľudia dovoľia“ (Mikloš 2000, s.5). „Šedú zónu“ a vplyv klientelistických skupín na politické strany zaiste zredukuje generačná výmena politikov i voličov v oboch krajinách, lepšia a objektívna informovanosť občanov, skúsenosť a zrelosť elektorátu, väčšia občianska odvaha, občianske organizácie, ktoré sú schopné vytvárať hniezda informovanosti. Občan by mal možnosť kontrolovať a usmerňovať politiku v celospoločenskom záujme, nie v záujme úzkych záujmov politických strán a za nimi stojacich klientelistických skupín. Riešením by boli hnutia občianskeho typu, ale v SR sa už tradične nevedia presadiť občianske hnutia konzervatívneho typu. Konzervatívny priestor v SR je totiž už politicky obsadený KDĽ, SNS a HZDS; v Rumunsku je ešte voľný. Ani radový občan Rumunska, ani radový občan SR určite netúžia po tom, aby politickú moc držali priamo v rukách. Dôležitejšie pre neho je, ako ovplyvniť výber (nielen voľbu) vhodných poslancov a ako ovplyvňovať ich poslaneckú prácu počas celého mandátu. Problém č. 1 je jednoduchší, problém č. 2 zložitejší. *Existuje aj ďalšia možnosť, okrem pravidelných volieb, ako ovplyvniť politiku zdola. Túto možnosť občania však dostatočne nevyužili, nielen z vlastnej viny. Je to petičné právo a inštitút referenda.* Občania v SR však na vlastnej koži pochopili, že ani referendum nie je zárukou zmeny, dá sa zneužiť, anihilovať alebo nerešpektovať.⁶⁶ V Rumunsku, naopak, sa referendumi po r. 1989 neplytvalo a počas ostatnej politickej krízy v krajine zohralo významnú ústavnú, politickú, ale žiaľ, len dočasne stabilizačnú úlohu.

---

⁶⁵ Najznámejší z nich, Jozef Š., je hádankou, ktorú verejnosť rozlúšti zrejme až po ďalších voľbách. Aj v Rumunsku mali niektorí nekompromisní vyšetrovatelia, prokurátori, či dokonca ministerka spravodlivosti, podobný osud. V súvislosti s elimináciou Jozefa Š. je podozrivé, že bývalý premiér z SDKÚ a minister vnútra z KDĽ, ktoré vyvolalo predčasné voľby, proti nemu našli spoločnú reč. Sympaticky pôsobí aj skutočnosť, že od júna 2006 Jozef Š. „nejde“ ani s novou vládou.

⁶⁶ Láštic poukazuje na fakt, že referendum v SR sa po r. 1993 využívalo skôr na populistické a lacné vnútropolitické ciele. Výnimkou bolo samozrejme referendum o vstupe SR do EÚ. „Referendum v doterajšej (slovenskej) ústavnej praxi je viac objektom ako subjektom diania.“ Referendum by preto malo mať nie konzultatívny, ale záväzný charakter a priamy zákonodarný alebo ústavodarný účinok. Politici v SR ho využívali účelovo, obyvatelia mu nedôverujú, azda aj preto, lebo tušia, že by ho politici nerešpektovali. Okrem toho, slovenskí politici menili pred organizáciou referend pravidiľa hry a podmienky. Referendum je po voľbách a petíciách ďalšou legálnou zbraňou v rukách občanov. Nie je však jasne stanovený jeho zmysel, pravidlá a poslanie, preto nie je „zmysluplným nástrojom priamej demokracie v SR.“ LÁŠTIC, E. (2000) : Inštitút referenda v ústavnom systéme Slovenskej republiky. (Aká priama demokracia v SR?) In: *Zborník z Konferencie Demokracia a právny štát v kontexte politickej vedy*, s. 92 – 93. Dostupné z <www.fes.sk/arch_sk/2000_demokracia.pdf>.

Záver

Rumunsko aj SR boli poznamenané po r. 1989 resp. po r. 1993 porovnateľným deficitom demokracie. Politickú scénu v Rumunsku od r. 1989 určovala politika dominantnej skupiny z ľavicovej PDSR (PSD), ktorá si dokázala udržať politickú moc až do r. 1996. Pravicová Konvencia síce dočasne narušila politickú hegemoniu dominantnej skupiny v r. 1996-2000, ale v súboji so sieťou zabehnutých postkomunistických štruktúr vrátane bývalých štruktúr *Securitate* v reformách neuspela. Veľmi otvorene to potvrdil pred koncom mandátu prezident Emil Constantinescu, v novembri 2000. Relevantné v tomto ohľade sú aj pamäti bývalého premiéra Vasileho z r. 2001, ktoré však odhaľujú aj nezhody medzi premiérom a prezidentom.⁶⁷ R. 2000 sa PSD opäť legálne chopila moci, ale nebola schopná účinne bojovať proti korupcii a začala podliehať stranickému klientelizmu. (Podľa Iona Iliesca, „kmtrovskému klientelizmu“.) Oba javy boli vlastne spojenými nádobami. Aj preto sa jej volebný rok 2004 stal osudným a zrejme zapríčiní aj jej politickú smrť.

Na slovenskej politickej scénu autoritárske HZDS v r. 1994 zasa introdukovalo klientelistický kapitalizmus. V roku 1998 prišla k moci reformná pravica, za ktorej zasa zapustil korene elitársky pluralizmus. Politický koniec HZDS, tak ako koniec PSD, je v dohľade.

Pre Rumunsko je dnes charakteristické prelínanie reprezentatívnej a delegatívnej demokracie, čiže spolužitie prezidenta, vlády a parlamentu. Z hľadiska samosprávnej demokracie Rumunsko za SR zaostáva. V Rumunsku je dvojkomorový parlament a prezident má väčšie právomoci ako prezident SR. V oboch krajinách zohrával inštitút prezidenta po r. 1989 významnú úlohu, osobitne v SR v rokoch 1993-1998. Prezidenta dovtedy volil parlament, po zmene ústavy ho od r. 1999 na štyri roky volia občania. V Rumunsku volia prezidenta od r. 1990 občania. Na konci svojho posledného mandátu (2004) sa vtedajší prezident Rumunska Iliescu pohrával s opačnou myšlienkou – s voľbou prezidenta v parlamente. Zmenu ústavy a s tým súvisiaciu voľbu hlavy štátu v parlamente by bol vzhľadom na parlamentné počty pohodlne presadil. Konzervatívci v PSD však Iliesca presvedčili, aby bol radšej zachovaný *status quo*. Z hľadiska rozloženia síl koncom r. 2004 a prognózy ďalšieho politického vývoja mu teda radili veľmi netakticky. (Molnár 2002)

V Rumunsku, po vstupe krajiny do EÚ, prebral iniciatívu, zameranú na väčšiu demokratizáciu krajiny, prezident. Má vplyv na verejnosť, sústreďuje sa najmä na zmenu volebného systému, ktorý by vernejšie odrážal potreby a nároky občanov. V tomto procese vstupuje do politických konfliktov, buduje štátustranu, ale referendum, ktoré ho potvrdilo vo funkcii, mu upevnilo postavenie. Domnievame sa, že pôjde dokonca ešte ďalej a bude sa usilovať o rozšírenie právomocí.

---

⁶⁷ VASILE, R. (2002): *Cursa pe contra sens*. București: Humanitas.

Prezident SR (2004 - 2009) v tomto smere významnejšiu iniciatívu nevyvíja, je skôr nenápadným, nekonfliktným ústavným činiteľom. Pri politickom súperení o ďalší mandát by závisel, na rozdiel od svojho rumunského kolegu, od politických strán. Takisto dal najavo, že by privítal širšie prezidentské právomoci, ale uvedomuje si momentálnu nereálnosť svojho želania. Významnejšie impulzy k aktivizácii občianskej demokracie v SR nastanú možno až v r. 2009, kedy budú prezidentské voľby, voľby do EP a voľby do VÚC. Tieto voľby si zrejme vyžadujú aj generačnú výmenu politikov, vrátane predsedov politických strán. Otázne tiež je, či dôjde k zvýšenej angažovanosti intelektuálov, ktorí by boli schopní osloviť aj vidiek resp. voličov upadajúcich strán. Bezprostredná politická snaha o zmenu volebného systému, po vzore Rumunska, však v SR nehrozí. Tak Rumunsko ako aj SR sú z hľadiska politickej kultúry a demokratickej tranzície ešte stále v „sedej zóne demokracie“. Jediný rozdiel je v tom, že v Rumunsku sa na okraj tohto teoretického problému, s vážnym dopadom na každodenný život, rozprúdila živá mediálna a politická kampaň. SR si na ňu musí počkať.

Zoznam literatúry a internetových zdrojov

1. ABRAHÁM, S. (ed.), GÁL, E., GINDL, E., NOVOSAD, F., ZAJAC, P. (2003): Médiá, Tretí Sektor a Intelektuáli v Slovenskej Spoločnosti. In: *Kritika & Kontext*, 20. 6. 2003. Dostupné z <<http://www.eurozine.com/articles/2003-06-30-abraham-sk.html>>.
2. Alegeri Parlamentare 1990 - Camera Deputatilor. Dostupné z http://www.alegeri.resurse-pentru-democratie.org/cdep_1990.php
3. ANTONESCU, L. (2005): Agenda politicienilor, agenda presei și agenda populației: Editorial. *România liberă*, 12.9.2005. Dostupné z <<http://www.romanalibera.com/editorial/editorial.php?step=articol&id=158>>.
4. ARSENIU, D. (2007): Raportul Marty: Iliescu și Băsescu, complicii CIA. *Evenimentul Zilei*, 8.6.2007. Dostupné z <<http://www.evenimentulzilei.ro/article.php?artid=308598>>.
5. BALOGH, R. (2007): PSD cere Curții constituționale să simplifice demiterea lui Băsescu. *Cotidianul*, 26.4.2007. Dostupné z <www.cotidianul.ro> (Arhiva).
6. BBC Romanian (2004): Liberalii - bilanț pozitiv al alegerilor. 30.6.2004. Dostupné <www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2004/06/040630_liberali_bilant.shtml>.
7. BBC Romanian (2007): Mihai Răzvan Ungureanu, final de mandat, 14.3.2007. Dostupné <www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2007/03/070314_ungureanu_bilant.shtml>.

8. BLAGU, B. (2007): Avantajele și dezavantajele votului uninominal și ale referendumului pe această temă. *Hotnews*, 5.3.2007. Dostupné z <<http://www.hotnews.ro>> (Arhiva)
9. BURČÍK, M. (2006): Súd znovu otvára zabudnutú kolkovú aféru. *Pravda*: 8.10. 2006. Dostupné z <http://spravy.pravda.sk/sud-znovu-otvara-zabudnutu-kolkovu-aferu-fgh/sk_domace.asp?c=A061008_191114_sk_domace_p04>.
10. CAROTHERS, T. (2002): The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*, July 2002, No. 13.1. Dostupné z <<http://www.journalofdemocracy.org/articles/gratis/Carothers-13-1.pdf>>.
11. CIOFLANCA, A. (2006): Liberi să eșueze. In: *Revista 22*, anul XV, Nr. 873, 01 – 06 decembrie 2006. Dostupné z <www.revista22.ro> (Arhiva).
12. CRISTEA, R. C. (2003): Același Mișchie, cu aceeași pălărie. *Revista 22*, anul XIV, Nr. 676, 18 – 24.2003. Dostupné z <<http://www.revista22.ro>> (Arhiva).
13. FODOR, I. (2007): Liderul secuilor indeamna romanii sa obtina autonomie in regiunile istorice. *Správa Rompres. România liberă*, 20.7. 2007. Dostupné z <<http://www.romanialibera.ro/a101559/liderul-secuilor-indeamna-romanii-sa-obtina-autonomie-in-regiunile-istorice.html>>.
14. Informatívna správa z prieskumu verejnej mienky (2000). In: 95. schôdza vlády SR z 19. 4. 2000. Dostupné z <http://www.government.gov.sk/cgi-bin/Info/Usr/infou_view2.cgi?material=02&id=7&vlada_den=2000-04-19>.
15. Informatii si opinii despre alegeri (2001): Istoria Romaniei 2001 – 2004. Dostupné z <www.mintrubbing.org/j4748/2001.html>.
16. Institutul PRO DEMOCRATIA. Analize 2006. Dostupné z <www.infopolitic.ro>
17. ISTOPOR, A. (2005): Aripa Ciontu zboară spre partidul lui Boc. *Evenimentul zilei*, 13.6.2005. Dostupné z <www.evenimentulzilei.ro> (Arhiva).
18. IVANIČKA, K.(2006): *Globalistika*. Bratislava: IURA EDITION
19. KABÁT, L. (2005): Dôchodková situácia domácností na Slovensku: dôchodková nerovnosť a problém chudoby. *Slovenská štatistika a demografia*, roč.15, č.1, ss. 70 – 89.
20. LÁŠTIC, E. (2000): Inštitút referenda v ústavnom systéme Slovenskej republiky. (Aká priama demokracia v SR?) In: *Zborník z Konferencie Demokracia a právny štát v kontexte politickej vedy*, 2000, ss. 92 – 93. Dostupné z <www.fes.sk/arch_sk/2000_demokracia.pdf>.
21. LIBERTATEA (2005): 3 miliarde de lei donate ilegal către Partidul Umanist Român. Úvodník. *Libertatea*, 17.3.2005. Dostupné z <www.libertatea.ro> (Arhiva).
22. KRÁLOVÁ, L. (2001): Korupcia ako sociálny fenomén. In: *Zborník z konferencie Demokracia a právny štát v kontexte politickej vedy*. Bratislava: Katedra politológie

- FiFUK, Slovenská spoločnosť pre politické vedy, Fridrich Ebert Stiftung, s. 105. Dostupné z <www.fes.sk/arch_sk2000_demokracia.pdf>.
23. LAZAROIU, S. (2001): Analize pe baza datelor din BOP (alegeri), mai. Dostupné z <www.osf.ro/ro/documente.php?id_document=183> a <<http://www.osf.ro/ro/documente.php?document=52>>.
24. MARA, Ș. (2005): PSD califică PD drept un partid clientelar. *Noul Adevărul*, 25.06.2005. Dostupné z <www.adevarul.ro> (Arhiva, Politică).
25. MARGINEAN, I., PRECUPETU, I., PRECUPETU, M. (2001): România în cadrul celui ide-ale treilea val al democratizării. *SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ*, 1 – 4. Dostupné z <<http://www.sociologieromaneasca.ro/2001/articole/sr2001.1-4.a02.pdf>>.
26. MATIES, S. – POPESCU, O. (2007): Traian Ungureanu și Sever Voinescu ambasadori pe Axa. *Cotidianul*, 13.2.2007 Dostupné z <<http://www.cotidianul.ro/index.php?id=9275&art=24503&cHash=a272cc353d>>.
27. MATIKO, P. (2006): Konsolidačná demokracia na príklade Švajčiarskej konfederácie. *Slovenská politologická revue*, č. 2. Posledná aktualizácia 9.11. 2007. Dostupné z <<http://www.ucm.sk/revue/2006/2/matiko.pdf>>.
28. FAUL, M.(2002): The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Non-cooperative Transitions in the Postcommunist World. *World Politics*, January, Vol. 54, No. 2, s. 212-244 Dostupné z: <http://muse.jhu.edu/login?uri=/journals/world_politics/v054/54.2mcfaul.html a <politicalscience.stanford.edu/faculty/mcfaul.html>.
29. MIHAI, C. (2000): Marea șansă a centru-drepte: votul uninominal. *România liberă*, 19.8.2000, s. 7.
30. MIKLOŠ, I. (2000): Drumul despărțirii de capitalismul clientelar. *România liberă*, 25.4. 2000, s. 5.
31. MOLNÁR, G. (2002): Despre democrațiile particulare – sau „forme cu fond“. *Provincia, revista lunară de cultură politică*, anul III, No 8 – 9, august-septembrie , ss. 6-7.
32. NOUL ADEVARUL (2002): Virtutea Militara pentru trei consilieri de la Cotroceni. Care virtute? 12.2.2002. Dostupné z <<http://www.adevarul.ro/articole/virtute-militara-pentru-trei-consilieri-de-la-cotroceni-care-virtute/27258>>.
33. PÁLENICKÝ, J. (2007): Kto a ako manipuluje. *Literárny týždenník*, 21/22, 30.5.2007, s. 4 – 5.
34. PREDA, C. (2004): Le proaméricanisme roumain: trahison et diffamation. *Revue internationale et stratégique*, No 53, printemps , s. 107 – 112, extras separat.
35. R.A. (2006): Adrian și Dana judecați pentru corupție. *Ziua*, 14.11.2006. Dostupné z <<http://www.ziua.ro>> (Arhiva)

36. Realitatea TV (2006): Crin Antonescu a declarat că PNL are și va avea clientela politică. 17.12. 2006. Dostupné z <<http://www.realitatea.net//index.php?domeniu=1&stire=31055>>.
37. Revista 22 săptămânal independent de analiză politică și de actualitate culturală (2007). *Revista 22*, 02 – 08 februarie 2007, No. 882, Supliment. Dostupné z <http://www.revista22.ro> (Arhiva).
38. Reuters (2007): România este cea mai coruptă țară din UE. (Rumunsko je najskorumpovanejšou krajinou EÚ.) *Ziua*., 24.06.2007. Dostupné z <www.ziua.ro/arhiva>.
39. SARTORI, G. (1993) *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, s. 10.
40. SOPÓCI, J. (2000): Zájmové skupiny v politickom živote: Vládnu bez účasti vo vláde. *Nové Slovo*, 14. – 20.7.2000. Dostupné z <<http://www.noveslovo.sk/archiv/2000-24/otrendoch.html>>.
41. STĂNESCU, S. R. (2006): Prezidențialii politici absorb PRM și PSD, Editorial. *Ziua*, 10.2. 2006, Nr. 3546. Dostupné z <<http://www.ziua.net/display.php?data=2006-02-10&id=193474>>.
42. STAROŇOVÁ, K.. (2000): Modelovanie procesu tvorby verejnej politiky. In: Zborník z Konferencie *Demokracia a právny štát v kontexte politickej vedy*. s. 126 – 127. Dostupné z <www.fes.sk/arch_sk/2000_demokracia.pdf>.
43. STOICA, V. (2000): *Necesitatea și principalele direcții ale revizuirii Constituției României*.. Dostupné z <<http://www.cadi.ro/images/Stoica,%20Valeriu%20-%20Reevaluarea%20Constitutiei.pdf>>.
44. Stolojan critică guvernul (2006). *Azi*, 29.06.2006. Dostupné z <<http://www.azi.ro/>> (Arhiva).
45. SUTOR, B. (1996): *Politická etika*. Praha – OYKOIMENH
46. VASILE, R. (2002): *Cursa pe contra sens*. București: Humanitas.
47. Zbierka zákonov SR (2003): Zákon o voľbách do EP; Zákon č. 313/2003 Z.z. z 10. júla 2003 v znení ďalších zákonov, § 13, odsek 3, písmeno e.
48. ŽEMLOVÁ, M. (2007): SDKU a HZDS majú miliónové dlhy. *SME*. 21.7.2007. Dostupné z <<http://www.sme.sk/c/3404496/SDKU-a-HZDS-maju-milionove-dlhy.html>>.

The Parallels in political development of societies in Romania and Slovakia after 1992

(“The grey zone of democracy”, theorie, roots, phases, actors, reactions of society)

Abstract:

The study stems from political analysis and classification of degrees of democracy of regimes which appeared in Central and South-Eastern Europe after the fall of the Iron Curtain. By comparison of cronyism in Slovakia and Romania we aimed to enrich the study with more testimonial and more up-to date social values. In Slovakia the topic of cronyism is often being fogged while in Romania we could base our analysis of this phenomenon on inter-party personal transfers as well as on more or less know cases of lobbyism. Of course, beside theoretical analyses and revelations from the background of political parties it is necessary to contemplate the solutions that would eliminate or reduce the phenomenon of cronyism.

Therefore we described not only the causes of cronyism and its levers in Slovakia and Romania but also possible social counter-mechanisms. The future probably lies with citizen initiatives and eventual electoral and constitutional changes. In both countries a mobilization of intellectuals is under way. Their inciting role is essential as far as citizens “from the bottom sphere” do not sufficiently use the democrat mechanisms (for instance referendums) granted to them by the constitution. This is true mainly for the case of Slovakia. A problem for both countries lies also in the economical dependency of the media, their purgation of political influence and a strict control of the functioning of secret services. The future development will probably require the actors who will be finally able to start solving the problems.

Key words: Romania, Slovakia, the parallels in political development 1993-1996, cronyism, actors, issues.